

SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNNAN MIETINTÖ 18/2000 vp

Hallituksen esitys laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi

JOHDANTO

Vireilletulo

Eduskunta on 9 päivänä marraskuuta 1999 lähettänyt sosiaali- ja terveysvaliokuntaan valmistelevasti käsiteltäväksi hallituksen esityksen laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi (HE 137/1999 vp).

Lakialoite

Valiokunta on käsitellyt esityksen yhteydessä lakialoitteen (LA 173/1999 vp — ed. Marjaana Koskinen /sd ym.) sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista, joka on lähetetty valiokuntaan 3 päivänä joulukuuta 1999.

Lausunnot

Eduskunnan päätöksen mukaisesti perustuslakivaliokunta on antanut asiasta lausunnon (PeVL 7/2000 vp) ja hallintovaliokunta lausunnon (HaVL 7/2000 vp). Sosiaali- ja terveysvaliokunta on pyytänyt perustuslakivaliokunnalta uuden tarkennetun lausunnon (PeVL 7a/2000 vp). Lausunnot on otettu tämän mietinnön liitteiksi.

Asiantuntijat

Valiokunnassa ovat olleet kuultavina

- neuvotteleva virkamies Riitta-Maija Joutimäki ja vanhempi hallitussihteeri Pia-Liisa Heiliö, sosiaali- ja terveysministeriö
- lainsäädäntöneuvos Anna-Riitta Wallin, oikeusministeriö
- tietosuojavaltuutettu Reijo Aarnio, tietosuojavaltuutetun toimisto
- selvitysmies Markku Hirvonen
- lakimies Erkki Kemppainen, Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus
- hallintoneuvos Marita Liljeström, korkein hallinto-oikeus
- ylituomari Olli Karikoski, Oulun hallinto-oikeus
- läänin sosiaalitarkastaja Marja Kaasalainen, Etelä-Suomen lääninhallitus
- lakimies Outi Raitoaho, Suomen Kuntaliitto
- sosiaalityöntekijä Seppo Kumpulainen, Turun sosiaalikeskus
- sosiaalihuollon johtaja Maritta Pesonen, Vantaan kaupunki
- sosiaalipalvelujohtaja Jarmo Rautjärvi, Kuopion kaupunki
- sosiaalijohtaja Raija Sajanti, Muhoksen kunta
- lakimies Karri Välimäki, Helsingin kaupunki
- vt. sosiaali- ja terveyssihteeri Ann-Christin Franzén, Korppoon kunta
- lakiasiaintohtaja Vesa Korpela, Veronmaksajain Keskusliitto
- toiminnanjohtaja Leif Rönnerberg, Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto

- lakimies Matti Koskinen, Kunta-alan ammattiliitto KTV
- toiminnanjohtaja Pirkko Karjalainen, Vanhustyön keskusliitto
- kuntoutussuunnittelija Eija Sorvari, Keuhkovammaliitto
- järjestölakimies Jaana Meklin, Mannerheimin Lastensuojeluliitto
- toiminnanjohtaja Mauri Upanne, Lastensuojelun Keskusliitto
- kehittämisspäällikkö Tero Ristimäki, Sosiaalityöntekijäin Liitto
- pääsihteeri Jouko Vasama, Sosiaali- ja terveysjärjestöjen Yhteistyöyhdistys YTY ry
- hallituksen puheenjohtaja Bjarne Bolin, Terveys- ja Sosiaalialan Yrittäjät Suomessa ry
- hallituksen jäsen Seppo Jyrkkä, Ammatillisten Perhekotien Liitto
- lehtori Terttu Parkkinen ja koulutusohjelmavastaava Päivi Rinne, Sosiaalialan ammattikorkeakouluverkosto
- toiminnanjohtaja Heljä Sairisalo, Yksinhuoltajien ja yhteishuoltajien liitto
- neuvontalakimies Pekka Reinikainen, Helmi ry
- puheenjohtaja Riikka Walta, Totu-ryhmä
- lastenpsykiatri Jari Sinkkonen
- yrittäjä Jorma Metsä-Ketelä.

HALLITUKSEN ESITYS JA LAKIALOITE

Hallituksen esitys

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Laki sisältäisi sosiaalihuollon asiakkaan osallistumiseen, kohteluun ja oikeusturvaan liittyvät keskeiset oikeudelliset periaatteet. Laki koskisi asiakkaan asemaa ja oikeuksia sekä viranomaisen että yksityisen järjestämässä sosiaalihuollossa. Velvollisuudesta sosiaalihuollon järjestämiseen ja voimavarojen osoittamisesta siihen on säädetty erikseen.

Lailla selkiinnyttäisiin asiakkaan ja sosiaalihuollon henkilöstön vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Sosiaalihuollon järjestämisen olisi perustuttava viranomaisen tekemään päätökseen tai yksityistä sosiaalihuoltoa järjestettäessä sosiaalihuollon toteuttajan ja asiakkaan väliseen sopimukseen. Sosiaalihuoltoa toteutettaessa olisi laadittava yhteisymmärryksessä asiakkaan tai hänen edustajansa kanssa palvelu-, hoito-, kuntoutus- tai muu vastaava suunnitelma.

Asiakkaan tiedonsaanti- ja itsemääräämisoikeuden korostaminen lisäisivät asiakaslähtöisyyttä sosiaalihuollossa. Sosiaalihuollossa työskentelevän henkilöstön toiminta- ja ajattelutavan perustana tulisi ensisijassa olla asiakkaan tarpeet, toiveet ja odotukset sellaisina kuin hän ne ilmaisee. Tavoitteena olisi palveleminen ensisijaisesti asiakkaan esille tuomien lähtökoh-

tien mukaan, eikä auttajan tai organisaation saanelemista tarpeista. Paljon hoivaa ja huolenpitoa tarvitsevien vanhusten, kehitysvammaisten ja alaikäisten asemaan ja oikeuksiin olisi kiinnitettävä erityistä huomiota. Esityksessä ehdotetaan, että kohteluunsa tyytymätön sosiaalihuollon asiakas voi tehdä muistutuksen sosiaalihuollon toimintayksikön vastuuhenkilölle tai sosiaalihuollon johtavalle viranhaltijalle. Lisäksi asiakas voisi edelleen turvautua jo nykyisin käytävissä oleviin oikeussuojakeinoihin.

Kuntiin ehdotetaan nimettäväksi sosiaaliasiamies, jonka tehtävät olisivat neuvoa-antavia ja tiedottavia. Sosiaaliasiamiehen tehtävät voitaisiin antaa kunnan palveluksessa jo olevalle henkilölle. Lisäksi kahdella tai useammalla kunnalla voisi olla yhteinen sosiaaliasiamies. Esityksessä on myös salassapitoa ja salassa pidettävien tietojen luovuttamista koskevat säännökset. Pääsäännön mukaan salassa pidettävästä asiakirjasta saisi antaa tietoja vain asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään. Salassa pidettäviä tietoja voidaan kuitenkin joutua antamaan, vaikka suostumusta ei olisi saatavissa tai vaikka asiakas nimenomaisesti kieltäisi luovuttamisen. Esityksessä selkiinnyttäisiin niitä tilanteita, joissa sosiaalihuollon viranomaisilla on oikeus saada ja luovuttaa salassa pidettäviä tietoja virka-apu-

tilanteissa ja yhteistyötilanteissa. Salassapitoa koskevat säännökset liittyvät viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettuun lakiin.

Sosiaalihuoltolakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että jokaisen kunnan käytettävissä tulisi olla sellaisen asiakastyöhön osallistuvan viranhaltijan palveluja, jolla on sosiaalityöntekijän ammatillinen kelpoisuus.

Lakiehdotukseen sisältyy myös seurannaismuutoksia päihdehuoltolakiin, toimeentulotuesta annettuun lakiin, yksityisten sosiaalipalvelujen valvonnasta annettuun lakiin ja kehitysvammaisten erityishuollosta annettuun lakiin sekä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin ja lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annettuun lakiin.

Lakialoite

Lakialoitteessa LA 173/1999 vp esitetään hallituksen esitykseen sisältyvien lakiehdotusten hy-

väksymistä esitetyssä muodossa lukuun ottamatta ensimmäisen lakiehdotuksen 18 ja 20 §:ää. Lakialoitteen mukaan 18 §:ssä säädetty salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan suostumuksesta riippumatta rajattaisiin harvalukuisempiin tilanteisiin kuin hallituksen esityksessä. Tietoa ei saisi antaa 1 momentissa määritellyn etuutta koskevan väärinkäytöksen selvittämiseksi eikä 2 momentin mukaisessa tilanteessa poliisille. Lisäksi syyttäväviranomaiselle tai tuomioistuimelle voisi antaa tietoja vain hallituksen esitystä törkeämpien rikosten osalta. Lakiehdotuksen 18 §:n 4 momenttiin sisältyvä viranomaisen oikeus salassa pidettävän tiedon luovuttamiseen ehdotetaan lakialoitteessa poistettavaksi. Lisäksi lakialoitteessa esitetään, ettei rahalaitoksille aseteta velvollisuutta antaa salassa pidettäviä, asiakasta koskevia tietoja ja selvityksiä sosiaalihuollon viranomaiselle.

VALIOKUNNAN KANNANOTOT

Yleisperustelut

Hallituksen esityksen perusteluista ilmenevistä syistä ja saamansa selvityksen perusteella valiokunta pitää esitystä tarpeellisenä ja tarkoituksenmukaisena. Valiokunta puoltaa lakiehdotuksen hyväksymistä seuraavin huomautuksin ja muutosehdotuksin.

Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää hallituksen esitykseen sisältyvää lakiehdotusta sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista tärkeänä sosiaalihuollossa noudatettavien periaatteiden ja tavoitteiden kirjaamisena. Sosiaalihuollon asiakkaan asemaa koskevan yleislain säätäminen edistää sosiaalihuollon lainsäädännön selkeyttämistä. Valiokunta pitää merkityksellisenä asiakkaiden perusoikeuksien turvaamisen kannalta myös sitä, että lakia sovelletaan sekä viranomaisten että yksityisten järjestämässä sosiaalihuollossa.

Asiakkaiden itsensä sosiaalihuollon käyttäjänä suorittama viranomaisten toiminnan valvonta

ja toisaalta ammattihenkilöstön paremman ammattitaidon kautta tapahtuva toiminnan kehittäminen ovat tärkeitä, kun valvontaa koskevat säännökset ja määräykset sosiaalihuollossa viime vuosina ovat olennaisesti vähentyneet. Tämän vuoksi erityisen hyvänä on pidettävä hallituksen esitykseen sisältyvää sosiaalihuoltolain muutosta, jonka mukaan jokaisen kunnan käytettävissä tulisi olla sellaisen asiakastyöhön osallistuvan viranhaltijan palveluja, jolla on sosiaalityöntekijän ammatillinen kelpoisuus. Lainmuutos vahvistaa sosiaalitoimen asemaa kunnissa turvaamalla sosiaalityön ammatillisuutta ja parantaa myös yksittäisten sosiaalihuollon asiakkaiden oikeusturvaa.

Uusi lainsäädäntö vaikuttaa asiakkaiden asemaan yleisesti parantamalla heidän vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksiaan ja edistää erityisesti sellaisten asiakasryhmien, joilla itsellään on heikot edellytykset pitää huolta omista oikeuksistaan, huollon, hoidon ja oikeusturvan to-

teutumista. Sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia muovaa käytännössä lainsäädännön lisäksi oikeus- ja hallintokäytäntö sekä sosiaalihuollon omaksuma ammattikäytäntö. Uusi lainsäädäntö antaa hyvät mahdollisuudet omaksua paitsi uudet säännökset myös uudenlaisia ammattikäytäntöjä. Valiokunta pitää erittäin tärkeänä, että uuden lainsäädännön vaatimaan laajaan sosiaalihuollon toimijoiden koulutukseen panostetaan ja lain soveltajille samoin kuin asiakkaille laaditaan selkeät oppaat lain sisällöstä.

Valiokunta pitää tärkeänä, että uuden lainsäädännön vaikutuksia sosiaalihuollon asiakkaan asemaan ja oikeuksiin seurataan ja uudistuksen tavoitteiden toteutumista arvioidaan valiokunnalle annettavassa selvityksessä. Valiokunta ehdottaa asiasta lausumaa (*Valiokunnan lausumaehdotus*).

Asiakkaan tiedonsaanti ja itsemääräämisoikeus

Hallituksen esitykseen sisältyvillä lakiehdotuksilla on monia yhtymäkohtia perus- ja ihmisoikeuksiin. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (asiakaslaki) täsmentää monien perusoikeuksien sisältöä sosiaalihuollossa. Samalla sen avulla voidaan merkittävästi parantaa perusoikeuksien toteutumismahdollisuuksia tällä julkisten tehtävien alueella.

Ehdotetun asiakaslain tarkoituksena on sen 1 §:n mukaan edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään kohteluun sosiaalihuollossa. Lueteltuja seikkoja voidaan pitää hyvän hallinnon osatekijöinä sosiaalihuollossa. Oikeudesta hyvään kohteluun säädetään tarkemmin asiakaslain 4 §:ssä. Tällä säännöksellä on yhteys perustuslaissa turvatuista perusoikeuksista ainakin yhdenvertaisuuteen, yksityiselämän suojaan, uskonnon ja omantunnon vapauteen sekä kielellisiin oikeuksiin. Hyvään kohteluun sosiaalihuollossa kuuluisi lain 4 §:n mukaan myös ihmisarvon loukkaamattomuus.

Asiakaslain 8 § sisältää säännökset sosiaalihuollon asiakkaan itsemääräämisoikeudesta ja osallistumisesta. Tämä säännös osaltaan konkre-

tisoi perustuslaissa jokaiselle vahvistettua oikeutta henkilökohtaiseen vapauteen. Ehdotuksen 8 § on yhteydessä perustuslaissa säänneltyyn osallistumisoikeuteen, jonka mukaan julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia vaikuttaa häntä itseään koskevaan päätöksentekoon.

Asiakkaan tiedonsaanti- ja itsemääräämisoikeuden korostamisella pyritään lisäämään asiakaslähtöisyyttä sosiaalihuollossa. Asiakkaan edun tulee olla ensisijaista tulkinnallisissa tilanteissa. Asiakkaan asemaa viranomaiseen nähden on pyrittävä suuntaamaan niin, että hänellä on mahdollisuus olla aktiivinen sosiaalihuoltoon osallistuja. Tämän tavoitteen toteuttamiseksi lain määräys asiakkaan toivomusten ja mielipiteiden huomioon ottamisesta sekä asiakkaan oikeudesta palvelu- ja hoitosuunnitelmaan ovat keskeisiä. Asiakkaan edun, tietämyksen ja päätösvallan huomioon ottaminen johtaa parempaan yhteistyöhön, jolla on monin tavoin sosiaaliryöön tavoitteita edistävä merkitys.

Lasten ja nuorten asema

Lakiehdotukseen kirjoitetut säännökset alaikäisen itsemääräämisoikeudesta ja alaikäisen kuulemisesta liittyvät perusoikeusjärjestelmässämme vahvistettuun periaatteeseen lapsen oikeudesta tulla kuulluksi myös itsenäisenä subjektina ja oikeudesta saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Säännöksillä täsmennetään sosiaalihuollon osalta perustuslain 6 §:n 3 momentin ja lapsen oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan säännöksiä lasten kohtelusta tasa-arvoisina yksilöinä sekä heidän mahdollisuuksistaan vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin. Säännös on tärkeä myös perustuslain 10 §:ssä ja lapsen oikeuksien yleissopimuksen 16 artiklassa säännellyn yksityiselämän suojan ja perustuslain 6 §:n 2 momentin mukaisen yhdenvertaisuuden kannalta. Lapsen mielipiteen esille tulon turvaaminen ja itsemääräämisoikeuden säätely iän ja kehitystason mukaisesti on tärkeää. Samalla on kuitenkin otettava huomioon, että ensisijainen vastuu lapsesta on aina lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla.

Alaikäisen etu ja oikeudet saattavat olla joissain tapauksissa ristiriidassa hänen huoltajansa kanssa sosiaalihuoltoa koskevissa asioissa. Vastaavasti vajaavaltaisen etu ja oikeus saattaa olla ristiriidassa hänen edunvalvojansa kanssa. Sen vuoksi on hyvä, että lakiehdotukseen sisältyy mahdollisuus hakea edunvalvojan määräämistä alaikäiselle yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa, jos se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi. Näissäkin tilanteissa alaikäisen toivomukset ja mielipide on otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Erityisesti tällaisessa tilanteessa korostuu sosiaalioikeusalan ammattitaito ja valmius kuulla kaikkia asianosaisia.

Sosiaaliamies ja muistutus

Asiakkaan aseman parantumista merkitsee erityisesti sosiaaliamiesjärjestelmän luominen sekä asiakkaan oikeusturvan parantaminen muistutusmenettelyn mahdollistamisella. Lakiehdotuksen 23 §:ään sisältyvät muistutuksen käyttöä koskevat säännökset antavat mahdollisuuden joustavasti ja ilman kohtuutonta viivytystä saada aikaan parannusta tilanteissa, joissa asiakas on kohteluunsa tyytymätön. Muistutuksen käsittelyssä noudatettaisiin soveltuvin osin hallintomenettelylain säännöksiä, jolloin asiakas yleensä saisi muistutukseensa kirjallisen vastauksen. Muistutus ei rajoita asiakkaan muuta muutoksenhaku- tai kantelu-oikeutta. Koulutuksen keinoin olisi huolehdittava siitä, ettei muistutusmenettelyn käyttäminen vaikuta kielteisesti asiakassuhteeseen.

Lakiehdotuksen 24 §:ään sisältyvät säännökset sosiaaliamiehestä. Asiamiesjärjestelmä luo edellytyksiä asiakkaan neuvonnalle, ohjaukselle ja myös palvelujen tuottamisen ja toteuttamisen valvonnalle siten, että asiakkaan asema paranee. Sosiaaliamies on keskeisessä asemassa edistettäessä asiakkaan oikeusturvaa. Asiamiehen tehtävänä on tiedottaa asiakkaan oikeuksista ja tiedottamiseen kuuluu myös se, miten asiakas voi tehdä muistutuksia, hakea muutosta, kannella, vaatia kurinpitomenettelyä tai vaatia syytteen nostettavaksi sekä millä menettelyllä asiakas voi hakea vahingonkorvausta. Asia-

miehellä on oltava mahdollisuus antaa neuvoja ja ohjausta asiakkaille lisäavun saamiseksi ja tarvittavan oikeusavun varmistamiseksi. Sosiaaliamiehen tehtävänä on myös valvoa asiakkaiden oikeuksien ja aseman kehitystä ja raportoida siitä vuosittain kunnanhallitukselle.

Lakiehdotukseen ei sisälly erityisiä kelpoisuusvaatimuksia sosiaaliamiehelle. Esityksen perustelujen mukaan sosiaaliamiehen tulisi olla perehtynyt sosiaalilainsäädäntöön, sosiaalihuollon asiakkaan oikeusasemaan ja yleensä sosiaalihuollon vastuu- ja oikeusturvakysymyksiin, jotta hän kykenisi neuvomaan sekä sosiaalihuollon asiakkaita että henkilöstöä. Valiokunta pitää tärkeänä, että sosiaaliamiehen tehtäviin valittaisiin tällaisen perehtyneisyyden omaavia henkilöitä. Kuten esityksen perusteluissa on todettu, kunnille jäisi erilaisia toteutusvaihtoehtoja sosiaaliamiesjärjestelmän luomisessa. Kunnassa voisi olla useita sosiaaliamiehiä, joillakin kunnilla yhteinen sosiaaliamies ja joissakin tilanteissa sosiaaliamiehen ja potilasiamiehen tehtävät voisivat olla yhteisiä.

Sosiaali- ja terveysvaliokunnassa oli asian käsittelyn yhteydessä keskeisesti esillä sosiaaliamiehen hallinnollinen sijoituspaikka. Erityisesti sosiaaliamiehen valvontatehtävien painottaminen olisi puoltanut asiamiehen sijoittamista lääninhallitukseen. Sosiaaliamiehen riippumattomuuden ja puolueettomuuden turvaaminen olisi helpommin järjestettävissä, jos sosiaaliamies olisi kunnan organisaatiosta erillään. Valiokunta päätyi kuitenkin kannattamaan hallituksen esityksessä ehdotettua hallintomallia perustellen ratkaisuaan lähinnä sillä, että sosiaaliamiehen tavoitettavuus on asiakkaiden kannalta ensiarvoisen tärkeää. Valiokunta toteaa lisäksi, että esityksen perusteluissa mainittu järjestelmän seuranta ja sen toimivuuden arviointi muutaman vuoden toiminnan jälkeen antaa tilaisuuden harkita hallintomallia uudelleen.

Valiokunta korostaa kuitenkin, että hallintomallista riippumatta asiamiehen tehtävien luonne on sellainen, että hänen puolueettomuutensa varmistamiseksi on tehtävä sellaiset järjestelyt,

joilla tätä tavoitetta edistetään. Sosiaaliamiehen sijoituspaikan yhteydessä valiokunta on kiinnittänyt huomiota myös lääninhallituksille sosiaalitoimen ohjaus- ja valvontatyöhön varattuihin resursseihin. Valiokunta pitää tärkeänä näiden resurssien vahvistamista tulevina vuosina.

Yksityiskohtaiset perustelut

1. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

1 §. Lain tarkoitus. Lakiehdotuksen 1 § määrittelee lain tavoitteet. Asiakaslähtöisyyden ja asiakassuhteiden luottamuksellisuuden vahvistamisen lisäksi lain tarkoituksena valiokunnan käsityksen mukaan on edistää asiakkaan oikeutta sekä hyvään palveluun että kohteluun. Asiakkaan kohtelulla tarkoitetaan pääasiassa sitä tapaa, miten häneen eri asiakastilanteissa suhtaudutaan. Lain 4 §:ssä määritelläänkin tarkemmat kriteerit asiakkaaseen suhtautumiselle. Laadultaan hyvää palvelua voidaan edistää kuitenkin muillakin tavoin, muun muassa pitämällä huolta henkilöstön ammattitaidosta ja kouluttamisesta. Myös työyhteisön kehittäminen edistää asiakkaan parasta ja luo edellytyksiä palvelujen parantamiseen nykyistä enemmän käyttäjän lähtökohdista.

3 §. Määritelmät. Hallituksen esityksen mukaan asiakkaalla tarkoitetaan sosiaalihuoltoa hakevaa, käyttävää tai sen kohteena olevaa henkilöä. Valiokunta ehdottaa asiakkaan määritelmästä poistettavaksi sanat "sen kohteena olevaa". Muutoksella halutaan korostaa sosiaalihuollon työtappaa eli tavoitetta tehdä työtä yhdessä asiakkaan kanssa. Pykälään jäävien sanojen "sosiaalihuoltoa hakevaa tai käyttävää" on katsottava kattavan myös tilanteet, jossa asiakas on tahdostaan riippumatta sosiaalihuollon piirissä esimerkiksi tahdonvastaisten lastensuojelupäätösten tai päihdehuollon päätösten yhteydessä.

4 §. Oikeus hyvään kohteluun. Valiokunta ehdottaa pykälän otsikkoon ja sen 1 momenttiin lisäystä, jonka mukaan asiakkaalla on oikeus saa-

da sosiaalihuollon toteuttajalta hyvän kohtelun lisäksi laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa. Valiokunta haluaa tällä lisäyksellä korostaa, että kaikissa asiakastilanteissa kiinnitettäisiin huomiota palvelun laatuun, jonka osatekijöitä on jo edellä 1 §:n kohdalla eritelty. Asiakkaan kannalta on tärkeää, että sosiaalihuollon laatua parannetaan kaikissa yksiköissä ja että asiakkaat osallistuvat laadun kehittämiseen. Myös asiakaspalautteen käyttö on tärkeää laatua parannettaessa. Palvelun laatujärjestelmiä tulee kehittää systemaattisesti ja yhä paremmin toimiviksi.

5 §. Asiakkaan oikeus saada selvitys toimenpidevaihtoehtoista. Hallituksen esityksen mukaan sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset sekä muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan. Valiokunta pitää tarpeellisena, että asiakkaalle selvitetään hänen asiassaan merkitykselliset seikat mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Tästä syystä valiokunta ehdottaa tarkennettavaksi momenttia siten, että "asiakkaalle on selvitettävä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset samoin kuin muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan". Lakiehdotuksen 5 §:n 3 momentti ehdotetaan selvyiden vuoksi jaettavaksi kahdeksi momentiksi, koska momentin toinen virke koskee vain viranomaisten järjestämää sosiaalihuoltoa.

7 §. Palvelu- ja hoitosuunnitelma. Valiokunta pitää tärkeänä lakiin otettua säännöstä palvelu- ja hoitosuunnitelman laatimisesta. Suunnitelman laatiminen yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa on lain tavoitteiden kannalta ensiarvoista. Korostaakseen asiakaslähtöisyyden näkökulmaa valiokunta ehdottaa 2 momentin sanamuotoon muutosta.

8 §. Itsemääräämisoikeus ja osallistuminen. Lakiehdotuksen 8 § koskee itsemääräämisoikeutta ja osallistumista yleisesti ja 9 § koskee itsemääräämisoikeutta erityistilanteissa. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa, että säännös, jonka mukaan asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huo-

mioon asiakkaan etu, sijoitetaan 8 §:n 2 momenttiin ehdotetun 9 §:n 2 momentin sijasta. Säännös viittaa näin ollen selkeämmin kaikkeen päätöksentekoon, ei ainoastaan lakiehdotuksen 9 §:n 1 momentissa tarkoitettuja henkilöitä koskeviin päätöksiin. Valiokunta toteaa kuitenkin, että säännöksen merkitys korostuu tehtäessä 9 §:n 1 momentin tarkoittamia henkilöitä koskevia päätöksiä. Asiakkaan edun ensisijaisuutta korostava säännös on toistettu vielä alaikäistä koskevana lakiehdotuksen 10 §:n 2 momentissa.

Lakiehdotuksen 8 §:ssä ovat säännökset asiakkaan osallistumisesta ja 9 §:ssä asiakkaan edustajan tai läheisen kuulemisesta asiakkaan tahdon selvittämiseksi. Ehdotetun kuulemismenettelyn ja hallintomenettelylaissa tarkoitettun asianosaisen kuulemisen välinen suhde voi näin säänneltynä jäädä epäselväksi. Sääntelyn selkeyttämiseksi hallintovaliokunta on lausunnossaan esittänyt lisättäväksi 8 §:ään uuden 3 momentin, joka sisältää viittaussäännökset hallintomenettelylakiin. Tällöin pykälän 3 momentti siirtyy pykälän 4 momentiksi. Sosiaali- ja terveysvaliokunta pitää esitystä perusteltuna ja ehdottaa 8 §:ää muutettavaksi hallintovaliokunnan esittämällä tavalla.

Lakiehdotuksen 8 §:n 4 momenttiin valiokunta ehdottaa tehtäväksi lisäyksen, joka lakiehdotusta selkeämmin ilmaisee sen, että tahdosta riippumattoman huollon päätöksentekomenettelystä säädetään sosiaalihuollon erityislainsäädännössä. Erityislainsäädännössä säännellään edellytyksistä tahdosta riippumattomaan huoltoon määräämiselle, määräajoista, oikeusturvakkeinoista ja päätöksentekomenettelystä. Tahdosta riippumattomasta sosiaalihuollosta on erityissäännökset kehitysvammaisten, päihdeongelmaisten ja lastensuojelun osalta.

9 §. Itsemääräämisoikeus erityistilanteissa. Hallintovaliokunta on lausunnossaan kiinnittänyt huomiota siihen, että lakiehdotuksen 9 §:n 1 momentissa tarkoitettun kuulemismenettelyn ja hallintomenettelylaissa tarkoitettun asianosaisen kuulemisen suhde voi ehdotetussa muodossa jäädä epäselväksi. Ongelmia aiheuttaa erityisesti se, että 9 §:n 1 momentin perusteella on kuul-

tava asiakkaan laillista edustajaa paitsi asiakkaan tahdon selvittämiseksi "muutoinkin, jos siihen on perusteltua syytä". Lisäksi lakiehdotuksen 11 §:n 1 momentissa viitataan julkisuuslain asianosaisjulkisuutta koskeviin säännöksiin. Sääntelyn selkeyttämiseksi sosiaali- ja terveysvaliokunta hallintovaliokunnan esitykseen yhtyen ehdottaa 9 §:n 1 momentin muotoiltavaksi uudelleen niin, että siitä selvästi ilmenee asiakkaan tahdon selvittämistarkoituksessa tapahtuvan kommunikoinnin suhde hallintomenettelylain 15 §:ssä tarkoitettuun asianosaisen kuulemiseen.

Lakiehdotuksen 9 §:n 3 momentissa olevan sanamuodon mukaan holhoustoimesta annetun lain 91 §:ssä tarkoitettun ilmoituksen edunvalvojan tarpeellisuudesta tekisi sosiaalityöntekijä. Säännös on tarkoitettu sovellettavaksi erityisesti vanhustenhuollossa tai kehitysvammahuollossa. Varsinkin vanhusten avohuollossa järjestetäessä kotipalveluja ei vanhuksen asioista tosiasiassa, ainakaan aina, vastaa sosiaalityöntekijä. Myös muun muassa kotipalvelun henkilöstö voi saada asiakkaastaan sellaisia tietoja, joiden perusteella tulisi ryhtyä säännöksessä tarkoitettuihin toimenpiteisiin. Tämän vuoksi on perusteltua säätää, että ilmoituksen holhousviranomaiselle edunvalvojan määräämiseksi tekee sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu toimielin. Mainittu toimielin selvittää mahdollisen edunvalvojan tarpeen ja tekee tarvittaessa hakemuksen käräjäoikeudelle edunvalvojan määräämisestä.

10 §. Alaikäisen asiakkaan asema. Lakiehdotuksen 10 §:ssä ovat erityissäännökset alaikäisen asiakkaan asemasta. Pykälän 1 ja 2 momentti koskevat yleisesti alaikäisen toivomusten ja mielipiteen sekä hänen etunsa huomioon ottamista sosiaalihuollossa. Näiltä osin sääntely liittyy perustuslain 6 §:n 3 momenttiin sekä ihmisoikeussopimusten määräyksiin lapsen itsemääräämisoikeudesta ja lapsen edun merkityksestä.

Lakiehdotuksen 10 §:n 3 momentin mukaan alaikäisellä on oikeus perustellusta syystä kieltää antamasta itseään koskevia tietoja lailliselle edustajalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen

edun vastaista. Perustuslakivaliokunta on antamassaan lausunnossa tehnyt tämän momentin osalta säätämisyjärjestystä koskevan valtiosääntöoikeudellisen huomautuksen. Hallintovaliokunta on esittänyt momentin poistamista 10 §:stä ja sen siirtämistä osin muutettuna 11 §:ään, jossa muutenkin säädetään tietojensaantioikeudesta.

Tällöin hallituksen esityksessä ehdotettu pykälän 4 momentti muuttuisi 3 momentiksi. Momentti koskee niitä edellytyksiä, joilla alaikäiselle voidaan tarpeen vaatiessa määrätä holhous-toimesta annetussa laissa tarkoitettu edunvalvoja käyttämään huoltajalle kuuluvaa päätösvaltaa hänen sijastaan sosiaalihuoltoon liittyvässä yksittäisessä asiassa. Lakiehdotuksen mukaan hakemus edunvalvojan määräämisestä tulee tehdä, jos alaikäisen etu on tai todennäköisesti saattaa olla ristiriidassa hänen huoltajansa edun kanssa. Edunvalvojan tarpeellisuudesta päättää lakiehdotuksen mukaan tuomioistuin.

Sosiaaliviranomainen voi ainoastaan panna vireille prosessin, jossa tuomioistuin arvioi, onko edunvalvoja alaikäiselle tarpeen. Tässä prosessissa kuultaisiin luonnollisesti myös huoltajaa, jonka sijaan tietyssä asiassa edunvalvoja määrättäisiin.

Edunvalvojan määräämisellä ei voitaisi ohittaa huoltajan asianosaisuutta. Jos lapsen vanhempi on esimerkiksi huolto- ja tapaamisriidan osapuoli tai jos on kyse esimerkiksi huostaanotosta tai sijaishuoltoon määräämisestä, huoltajalla ja myös huollosta erotetulla vanhemmalla on oikeus tulla kuulluksi hallintomenettelylain 15 §:n mukaan ja saada julkisuuslain 11 §:n mukaan tiedot siten kuin asianosaisen asemassa oleva ne saa. Ainut ero on, että huoltajaa koskisivat tällöin samat salassapitovelvoitteet kuin muitakin asianosaisia, eikä hänelle siten tulisi oikeutta päättää lapsen tietojen luovuttamisesta ulkopuolisille.

Valiokunta ehdottaa hallintovaliokunnan esitykseen yhtyen momenttia täsmennettäväksi siten, että toimenpiteisiin edunvalvojan määräämiseksi alaikäiselle voidaan ryhtyä, jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, ettei

huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Momenttiin on kirjattu harkintakriteerit, joiden täytyminen tulee ratkaistavaksi tapauskohtaisesti. Puolueettomuuden voidaan olettaa vaarantuvan ainakin tilanteissa, joissa alaikäisen vasta puolena sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa on huoltaja itse, huoltajan puoliso tai muu huoltajalle läheinen henkilö.

Ilmeinen puolueettomuuden vaarantumisen mahdollisuus voi samalla tavoin vallita esimerkiksi silloin, kun huoltajan tai hänelle läheisen henkilön epäillään tai todetaan pahoinpidelleen tai käyttäneen seksuaalisesti hyväkseen lasta. Vastaavasti tilanteissa, joissa vastapuoliksi saataisivat joutua perheen lapset keskenään, vaarantuu mitä ilmeisimmin huoltajan puolueettomuus. Myös sellaiset huoltajuus- ja tapaamiskiistat sekä lastensuojelutilanteet, joissa vanhemmat käyttävät tiedotusvälineitä omien oikeuksiensa puolustamiseksi tavalla, joka loukkaa lapsen kunniaa ja yksityisyyden suojaa ovat esimerkkejä eturistiriitatilanteesta. Ehdotettu 10 §:n 3 momentti ohjaisi sosiaaliviranomaisia tekemään hakemuksen tai ilmoituksen, jonka pohjalta tuomioistuin voisi sen aiheelliseksi katsoessaan määrätä lapselle edunvalvojan.

11 §. Tietojen antaminen asiakkaalle tai hänen edustajalleen. Lakiehdotuksen 11 §:n 1 momentin mukaan asiakkaan laillisella edustajalla taikka omaisella tai muulla läheisellä olisi ehdotetun lain 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa oikeus saada kuulemisen toteuttamiseksi tarpeelliset tiedot ja selvitys asiakkaan tilanteesta. Pykälän 2 momentin nojalla asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa oikeudesta saada tieto asiakasta itseään koskevasta asiakirjasta olisi voimassa, mitä siitä säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 3 luvussa.

Hallintovaliokunta on lausunnossaan katsonut, ettei lakiehdotuksen 11 §:n 1 momentin osalta ole ilmennyt riittävää perustetta yleislainsäädännöstä poikkeavaan erityissääntelyyn. Valiokunta ehdottaa hallintovaliokunnan esittämien tavoin säännöksen muuttamista siten, että 11 §:n 1 ja 2 momentin sijasta 11 §:n 1 momentti sisältää viittaukset julkisuuslakiin kuitenkin siten,

että julkisuuslain 11 ja 12 §:n säännöksiä voidaan soveltaa myös yksityisessä sosiaalihuollossa.

Pykälän 3 momentti, joka tällöin muuttuisi uudeksi 2 momentiksi, koskee asiakkaan oikeutta saada tarkastaa häntä itseään koskevat tiedot sosiaalihuollon asiakirjoista ja vaatia tietojen korjaamista. Momentti sisältää viittauksen henkilötietolakiin. Henkilötietolain 26 §:ssä säädetään oikeudesta saada tieto henkilörekistereihin talletetuista tiedoista, ei asiakirjoista. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa hallintovaliokunnan esittämän tavoin 11 §:n 3 momentin muuttamista vastaamaan henkilötietolain käsitteistöä ja sen sijoittamista pykälän 2 momentiksi.

Hallituksen esityksessä oleva 10 §:n 3 momentti koskee alaikäisen oikeutta kieltää antamasta itseään koskevia salassa pidettäviä tietoja lailliselle edustajalleen. Hallintovaliokunta on lausunnossaan esittänyt puheena olevan säännöksen sijoittamista 3 momentiksi 11 §:ään, jossa muutoinkin säädetään henkilön ja hänen laillisen edustajansa oikeudesta saada itseään tai päämiestään koskevia salassa pidettäviä tietoja. Valiokunta yhtyy hallintovaliokunnan esitykseen ja ehdottaa muotoiltavaksi uudelleen kielto-oikeuden edellytyksiä.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 9 §:ssä on vastaava säännös, jonka perusteella alaikäisellä on oikeus kieltää luovuttamasta potilasasiakirjoissa olevia tietojaan huoltajalleen. Koska potilaslain 9 §:ään nykyisin sisältyvä alaikäisen ehdoton määräysvalta on käytännössä toisinaan osoittautunut lapsen edun vastaiseksi, pitää valiokunta tarpeellisena, ettei kielto-oikeutta sosiaalihuollossa säädetä yhtä ehdottomaksi.

Alaikäisen kieltäessä tietojensa luovuttamisen tulisi ensin selvittää, onko hänellä painava syy kiellolle. Lisäksi kieltoedellytyksiä tulisi harkita ottaen huomioon lapsen ikä ja kehitystaso sekä asian laatu. On selvää, että mitä vanhemmasta lapsesta ja mitä vähäisemmästä asiasta on kyse, sitä helpommin kieltoa voidaan noudattaa. Jos katsotaan, että lapsella mainittujen kriteerien perusteella on painava syy kiellolle, tulee sen jälkeen ottaa kantaa siihen, olisiko tietojen luovuttamatta jättäminen selvästi vastoin hänen etuaan. Jos tietojen luovuttamatta jättäminen olisi selvästi vastoin alaikäisen etua, ei tietoa voisi jättää antamatta huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle.

Kielto-oikeuden on katsottava olevan vastoin lapsen etua aina, jos se estää lapsesta huolta pitävää henkilöä huolehtimasta asianmukaisesti lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Lapsen edun ensisijaisuuden periaatetta tulee siten noudattaa myös tulkittaessa lapsen oman mielipiteen painoarvoa. Alaikäisen iän myötä kasvava määräämisoikeus ei merkitse, että aikuisten aina tulisi toimia niin kuin alaikäinen tahtoo.

Hallituksen esityksen 10 §:n 3 momentin sekä 11 §:n 1 momentin sanamuodon perusteella saatetaan jäädä epäselvyyttä laillisen edustajan oikeudesta tietojen saantiin tilanteissa, joissa hän itse on asianosaisena sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa tai jossa hänellä olisi lain mukaan oikeus käyttää puhevaltaa alaikäisen ollessa asianosaisen asemassa. Säännöksellä ei heikennetä asianosaisen tai hänen laillisen edustajansa mahdollisuutta saada sellaista tietoa, joka oikeusturvan vuoksi on välttämätöntä. Asianosaisemaan liittyvissä tilanteissa noudatetaan julkisuuslain 11 §:n säännöksiä. Laillisella edustajalla on oikeus saada alaikäisen kiellosta huolimatta salassa pidettävät tiedot, kun hän tarvitsee niitä oman asianosaisasemansa vuoksi taikka tilanteissa, joissa laillinen edustaja käyttää alaikäisen puhevaltaa tämän ollessa asianosaisena sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa.

Asianosaisina tilanteissa olevat eivät menetä puheena olevan säännöksen perusteella oikeutta saada tietoja itseään tai lastaan koskevan päätöksen perusteista. Alaikäisen kielto-oikeus syrjäytyy muun muassa aina sellaisissa tilanteissa, joissa lapsi on saatu kiinni esimerkiksi rikollisesta teosta. Niiden käsittelyyn sovelletaan esitutkintaa ja oikeudenkäyntiä koskevia säännöksiä, jotka turvaavat alaikäisen laillisen edustajan oikeutta olla läsnä poliisikuulustelussa tai osallistua alaikäistä koskevaan oikeudenkäyntiin. Myös esimerkiksi koulukiusaamista ja päihteiden käyttöä koskevissa tilanteissa tieto lailliselle edustajalle tulisi aina antaa vastoin alaikäisen

kieltoakin, jos tiedon antamatta jättäminen olisi vastoin lapsen etua. Momentti on muotoiltu huomattavasti harkinnanvaraisemmaksi kuin vastaava potilaslakiin kirjattu alaikäisen kielto-oikeus.

Säännöksen ehdotettu muotoilu turvaa nykyistä paremmin samaan aikaan lapsen yksityisyyden suojaa ja oikeutta tarvitsemiinsa sosiaalihuollon palveluihin sekä huoltajan mahdollisuutta pitää tarpeellisessa määrin huolta lapsestaan samoin kuin asianosaisen oikeusturvaa. Valiokunta ehdottaa selkeyden vuoksi esitettyyn 11 §:n 3 momenttiin sisällytettäväksi viittauksen tiedonsaantioikeuteen asianosaisasemassa.

Laillisen edustajan tietojen saantia koskeva oikeus toteutuu myös jo lastensuojelulain 17 §:n nojalla. Säännöksen mukaan laillista edustajaa tulee aina kuulla huostaanottotilanteessa hallintomenettelylain 15 §:n mukaisesti. Lakiehdotuksen 8 §:n 3 momentissahan todetaan, että asiakkaan tahdosta riippumattomista toimenpiteistä on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään. Tilanteissa, joissa laillinen edustaja saa alaikäisen kielto-oikeudesta huolimatta tiedon julkisuuslain 11 §:n perusteella, hänellä on vaitiolovelvollisuus sivulliseen nähden julkisuuslain 23 §:n 2 momentin mukaisesti.

12 §. Asiakkaan ja hänen edustajansa tietojenantovelvollisuus. Ehdotetun pykälän 1 momentin mukaan asiakkaan olisi annettava sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetulle viranomaiselle ne tiedot, jotka ovat tarpeen sosiaalihuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa. Pykälän 2 momentin nojalla asiakkaalle on annettava tieto siitä, mistä muualta häntä koskevia tietoja voidaan suostumuksesta riippumatta antaa. Valiokunta ehdottaa pykälään kielellisiä korjauksia sekä 2 momentin täydentämistä siten, että asiakkaalle on varattava tilaisuus tutustua muualta hankittuihin tietoihin samoin kuin tilaisuus antaa asiasta lisäselvitystä. Pykälän mukainen asiakkaan tietojenantovelvollisuus on pääsääntöinen tapa saada asiassa tarvittavia tietoja. Asiakkaan suostumuksella viranomainen käytännössä voi itsekkin hankkia tarvittavia tietoja kuten jäljempänä 16 §:ssä säädetään.

14 §. Asiakirjasalaisuus. Pykälän 1 momenttiin sisältyy säännös, jonka mukaan sosiaalihuollon asiakirjoihin sisältyvät asiakasta tai muuta yksityistä henkilöä koskevat tiedot ovat salassa pidettäviä. Pykälän 2 momentissa määritellään salassapitovelvollisuuden sisältö.

Lakiin on ehdotettu sisällytettäväksi julkisuuslakiin nähden ensisijaiset säännökset sosiaalihuollon järjestäjien ja toteuttajien vaitiolovelvoitteista, asiakirjojen salassapitovelvoitteesta sekä oikeudesta saada ja luovuttaa salassa pidettäviä tietoja. Julkisuuslakia sovellettaisiin täydentävästi aina, kun asiakaslaisissa ei olisi nimenomaan toisin säädetty.

Julkisuuslain 24 §:ssä luetellaan ne tiedot, jotka ovat niiden luonteen vuoksi salassa pidettäviä riippumatta siitä, minkä viranomaisen hallussa ne ovat tai mihin asiakirjoihin ne sisältyvät. Kohta koskee paitsi sosiaalihuollon ja terveydenhuollon yksiköiden hallussa olevia, myös muilla viranomaisilla olevia kohdassa lueteltuja tietoja sisältäviä asiakirjoja, kuten lääkirintodistuksia tai ruumiinavauspöytäkirjoja. Sosiaalihuollon asiakassuhteen edellyttämän luottamuksellisuuden vuoksi on tarpeen, että sosiaalihuollon asiakirjojen salassapitoa koskeva säännös sisältyy myös sosiaalihuollon asiakaslakiin. Sosiaalihuollon palveluita järjestävät ja tuottavat viranomaisten lisäksi lukuisa määrä yksityisiä ammatinharjoittajia ja palveluntuottajia, joiden toimintaa sekä potilaslaissa että nyt ehdotetussa laissa säädetty salassapitovelvoitteet ja poikkeukset myös ohjaavat. Näiden toimijoiden samoin kuin asiakkaiden tulee kyetä itsekkin hahmottamaan omia oikeuksiaan koskevista laeista niiden keskeisten periaatteiden ja säännösten kokonaisuus, joiden mukaan heille tärkeät oikeudet ja velvoitteet määräytyvät. Näin asiakirjasalaisuutta koskevan yleissäännöksen sisällyttäminen sosiaalihuollon asiakaslakiin on perusteltua.

Julkisuuslakia koskevassa hallituksen esityksessä on 24 §:n 25 kohdan osalta erikseen todettu, että sosiaalihuollon viranomaisten salassapitoa sekä tietojen hankintaa ja tietojen luovutusta koskevia säännöksiä on tarkoitus uudistaa erikseen annettavalla esityksellä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Lisäksi koh-

dan perusteluissa on todettu, että sosiaalihuollon viranomaisten salassapitoa koskevien säännösten uudistuksesta huolimatta on oikean kuvan luomiseksi salassapidon ulottuvuudesta pidetty tärkeänä ottaa sosiaalihuollon asiakasta ja hänen saamiaan etuuksia, tukitoimia ja sosiaalihuollon palveluja koskeva salassapitosäännös myös yleislakiin. Sisällöllisesti nyt ehdotetussa 14 §:ssä oleva asiakirjasalaisuus ei ole ristiriidassa julkisuuslain 24 §:n 25 kohdan säännöksen kanssa.

Edellä olevan perusteella sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta, hallintovaliokunnan kannasta poiketen, katsoo tarpeelliseksi informatiivisuuden vuoksi, että lakiin sisällytetään säännökset sosiaalihuollon asiakirjojen salassapidosta, vaitiolovelvoitteista sekä oikeudesta saada ja luovuttaa salassa pidettäviä tietoja.

Lakiehdotuksen 19 §:ssä säädetään asiakirjan salassapidon lakkaamisesta. Valiokunnan näemyksen mukaan salassapidon lakkaamista koskeva viittaussäännös on asianmukaista ottaa 14 §:ään 3 momentiksi.

16 §. Suostumus tietojen antamiseen. Pykälässä viitataan lakiehdotuksen 10 §:n 3 ja 4 momenttiin. Edellä 10 ja 11 §:n kohdalla tehtyjen muutosten vuoksi on 16 §:ssä mainitut viittaukset muutettava viittaukseksi 11 §:n 3 momenttiin.

17 §. Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan hoidon ja huollon turvaamiseksi.

Julkisuuslain 26 §:n 3 momentissa säädetään, että viranomaisella saa antaa salassa pidettäviä tietoja toimeksiannostaan tehtäviä hoitavalle. Säännös ei oikeuta antamaan tietoja toisen viranomaisen toimeksiannosta tehtäviä hoitavalle. Tämän vuoksi 17 §:n 2 momentissa säädetään erikseen oikeudesta luovuttaa salassa pidettäviä tietoja pykälän 1 momentissa edellytetyissä tapauksissa ja siinä mainituin ehdoin myös toisen sosiaalihuollon viranomaisen toimeksiannosta tehtävää suorittavalle. Jotta säännöksen tarkoitus ilmenisi selvästi, on momenttiin selvyden vuoksi lisättävä sana "toiselle".

Perustuslakivaliokunta on lausunnossaan edellyttänyt 17 §:n 4 momentin täsmentämistä

sen selventämiseksi, että 1 momentin edellytysten tulee täytyä 4 momentissakin mainituissa tapauksissa. Lisäksi valiokunta on pitänyt välttämättömänä tarkentaa momentin muotoilua tietojen saajista. Tämän vuoksi sosiaali- ja terveystieteiden valiokunta on muotoillut 4 momentin uudelleen siten, että 1 momentin edellytysten on täyttyvä tietoja annettaessa ja että tietojen saajat rajautuvat niihin, joille tietojen antaminen on välttämättömää asiakkaan tahdon sekä sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi taikka sosiaalihuollon toimenpiteen toteuttamiseksi. Valiokunta korostaa, että tietojen antamisedellytysten täyttymistä tulee tulkita tiukasti etenkin silloin, kun asiakas tai hänen laillinen edustajansa on nimenomaisesti kieltänyt tietojen luovuttamisen. Lisäksi on tarkoin huolehdittava siitä, että tietoja annetaan vain siinä määrin, kuin se on välttämättömää.

18 §. Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan suostumuksesta riippumatta eräissä muissa tilanteissa. Lakiehdotuksen 18 § sääntelee salassa pidettävien tietojen antamista muissa kuin 16 ja 17 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa. Valiokunta ehdottaa muutettavaksi pykälän alkua sen selventämiseksi, että ehdotetut säännökset on tarkoitettu täydentämään julkisuuslain salassa pidettävien tietojen luovuttamista koskevia säännöksiä. Vastaavasti momenttiin on syytä ottaa viittaus henkilötietolakiin, koska oikeudesta luovuttaa salassapidettäviä tietoja henkilörekistereistä muun muassa toimeksiannostilanteissa säädetään henkilötietolaissa.

Pykälän 1 momentti koskee myös yksityisiä sosiaalihuollon järjestäjiä ja toteuttajia. Tästä syystä momentin viimeisestä virkkeestä on harhaanjohtavana poistettava sana "toiselle" tarkistettaessa viranomaiselle annettavia tietoja.

Pykälän 2 momentin tarkoitus on varmistaa, että esitutkinta- ja oikeusviranomaiset voisivat selvittää yhteiskunnassa törkeimmiksi katsotut rikokset myös niissä tilanteissa, joissa näyttö asiasta ilmenee sosiaalihuollon asiakirjoista tai olisi saatavissa selville kuulemalla sosiaalihuollon järjestämiseen ja toteuttamiseen osallistuneita. Säännöksellä ei siten ole tavoiteltu ilmian-

tovelvoitetta. Toisaalta on todettava, ettei 18 §:n 2 momentilla ensisijaisesti pyritä takaamaan yksittäisen sosiaalihuollon asiakkaan tai muun yksityisen henkilön oikeusturvaa vaan yhteiskunnassa yleisesti tärkeimmiksi katsottuja oikeuksia. Tiettyjen vakavien rikosten selvittämisen yhteiskunnassa on niin suuri, että sosiaalihuollon asiakkaan yksityisyyden suojan tulee niissä tilanteissa osittain väistyä. Pykälän 3 momentissa sen sijaan on kysymys nimenomaan yksittäistapauksista ja harkinnasta säännöksessä mainituin tiukoiksi tarkoitettuina kriteerein. Pykälän 3 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa tietojen antoon ei olisi edes poliisin tai tuomioistuimen pyynnöstä ehdotonta velvoitetta. Momentin mukaan sosiaalihuollon järjestäjän tai toteuttajan tulisi arvioida tapauskohtaisesti, olisiko välttämätöntä antaa tiedot lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi.

Pykälän 2 momentti antaa kuitenkin oikeuden oma-aloitteisesti tehdä rikosilmoituksen samoin kuin 3 momenttikin. Ilmiantovelvollisuutta kumpikaan säännös ei sisällä. Asian selventämiseksi valiokunta ehdottaa muutettavaksi momenttien sanamuotoa siten, että 2 momenttiin lisätään sana "pyydettyä" ja 3 momenttiin sana "oma-aloitteisesti". Muutoksella pyritään korostamaan edellä selostettua eroa momenttien välillä.

Pykälän 4 momentissa on kootusti lueteltu ne tilanteet, jolloin viranomaisilla on 1—3 momentissa mainittujen tapausten lisäksi oikeus ilmaista salassa pidettävä tieto. Säännös ei koske yksityisiä sosiaalipalvelujen järjestäjiä tai toteuttajia. Sosiaalihuollon viranomaisille on eri laeissa säädetty sellaisia tehtäviä, joiden hoitamiseksi salassa pidettävän tiedon ilmaiseminen on välttämätöntä. Osa momentissa mainituista tilanteista on sellaisia, joissa tietojen luovuttaminen olisi sallittua jo viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 26 §:n mukaan. Näitä ovat momentin 1 kohdassa mainittu etuuden takaisinperintä sekä 2 kohdassa mainitut korvauksen tai muun vaatimuksen toteuttaminen. Näiden tilanteiden lisäksi momentti oikeuttaa tietojen luovuttamiseen tilanteissa, joissa on kyse etuuden

määräämisestä taikka asiakkaan antamien tietojen tarkistamisesta.

Valiokunta toteaa, että pykälässä säädetään salassapitovelvoitteesta poikkeamisesta eräissä erityistilanteissa. Näitä poikkeuksia ei valiokunnan käsityksen mukaan ole syytä säätää yhtään sen laajemmaksi kuin on ehdottomasti tarpeen. Tästä syystä säännöksestä ehdotetaan poistettavaksi tietojen luovuttaminen etuuden määräämistä varten. Käytännössä etuuden myöntämistilanteissakin olisi kyse nimenomaan tietojen tarkistamisesta. Tästä syystä viranomaisen oikeus luovuttaa salassa pidettäviä tietoja voidaan rajoittaa julkisuuslaissa jo säädettyjen tilanteiden lisäksi vain tietojen tarkistamiseen. Tällainen tietojen luovutus-oikeus on edellytys sille, että sosiaalihuollon viranomaisen voi käytännössä pyytää sellaisia salassa pidettäviä tietoja, joihin sillä olisi oikeus lakiehdotuksen 20 §:n ja 22 §:n 2 momentin mukaan.

Valiokunta ehdottaa, että 4 momentti säädetään koskemaan vain oikeutta tarkistaa tiedot ja oikeus rajoitettaisiin tilanteisiin, joissa tieto on olennainen viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän hoitamiseksi ja joissa viranomaisella itsellään on oikeus saada tieto. Momentti ei missään määrin laajenna viranomaisen oikeutta saada salassa pidettäviä tietoja, vaan se oikeuttaa sosiaalihuollon viranomaisen luovuttamaan salassa pidettäviä tietoja hyvin rajoitetusti eli vain siinä määrin kuin se on välttämätöntä olennaisten tietojen tarkistamiseksi esimerkiksi tahoilta, joilla on velvollisuus luovuttaa salassa pidettäviä tietoja 20 §:n tai 22 §:n 2 momentin mukaisesti. Kyse voi olla myös sellaisen tiedon tarkistamisesta, joka ei itsessään ole salassa pidettävä. Esimerkkeinä tästä voi mainita elatustukeen ja elatusavun perintään liittyvät tilanteet, joissa tarkistetaan oletetulta työnantajalta, onko elatusvelvollinen hänen palveluksessaan taikka tilanteet, joissa on välttämätöntä etuuden suuruuden määräämiseksi tarkistaa, asuuko toimeentulotuen hakija yksin vain yhdessä muiden henkilöiden kanssa. Tämä säännös on välttämätön siksi, etteivät sosiaalihuollon viranomaiset voi edes pyytää mitään asiakasta koskevia tietoja paljastamatta jossain määrin salassa pidettäviä tietoja,

koska jo tieto siitä, että henkilö on sosiaalihuollon asiakas, on salassa pidettävä. Valiokunta toteaa, että vastaavasti kuin 17 §:n kohdalla on hallituksen esityksen perusteluissa mainittu, on 18 §:n soveltamisessa noudatettava sitä periaatetta, että salassapitovelvoitteista säädettäviä poikkeusperusteita ja niiden edellytyksiä tulee tulkita ahtaasti.

19 §. Salassapidon lakkaaminen. Ottaen huomioon valiokunnan ehdottama muutos 14 §:ään lakiehdotuksen 19 §:n sisältämä viittaus julkisuuslakiin on tarpeeton. Sen sijaan julkisuuslain 32 §:ssä säädetään vaitiovelvollisuudesta poikkeamisesta ja sen lakkaamisesta tavalla, joka ei kata tässä lakiehdotuksessa säädettyjä asiakirjasalaisuutta koskevia poikkeuksia. Tämän vuoksi on sosiaalihuollon asiakaslakiin otettava erityissäännös. Hallituksen esityksessä asiasta on ehdotettu säädettäväksi 27 §:n 3 momentissa. Asiatyhteytensä vuoksi säännös on kuitenkin perusteltua sijoittaa lakiehdotuksen 4 lukuun.

20 §. Sosiaalihuollon viranomaisen oikeus saada salassa pidettäviä tietoja. Lakiehdotuksen 20 §:n 1 momentin mukaan valtion ja kunnan viranomaisen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, Kansaneläkelaitos, Eläketurvakeskus, eläkesäätiö ja muu eläkelaitos, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö ovat velvollisia antamaan sosiaalihuollon viranomaiselle sen pyynnöstä maksutta ja salassapitosäännösten estämättä hallussaan olevat tiedot ja selvitykset, joita viranomaisen tarvitsee sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi, sosiaalihuollon järjestämiseksi ja siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamiseksi sekä viranomaisille annettujen tietojen tarkistamista varten.

Pykälän 2 momentin mukaan 1 momentissa tarkoitettu velvollisuus koskee myös rahalaitosta, jos sosiaalihuollon viranomaisen ei saa riittäviä tietoja ja selvityksiä edellä mainituilta tahoilta ja jos on perusteltua syytä epäillä asiak-

kaan tai hänen laillisen edustajansa antamien tietojen riittävyyttä ja luotettavuutta. Pyyntö tulee esittää kirjallisena rahalaitokselle ja sen on oikeutettu tekemään sosiaalihuollon viranhaltija, jonka sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettu toimielin on tehtävään määrännyt taikka hänen valtuuttamansa. Ennen kuin pyyntö tehdään rahalaitokselle on asiakkaalle annettava siitä tieto.

Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan hallituksen esitykseen sisältyvä laaja tietojensaantioikeus on ongelmallinen yksityiselämän suojan kannalta. Sääntelyn ongelmallisuus johtuu merkittävimmin siitä, että sosiaaliviranomaisen tiedonsaanti-intressi syrjäyttää automaattisesti pelkästään viranomaisten toiminnasta johtuvalla tarpeellisuusperusteella muut, mahdollisesti hyvin painavat salassapitointressit. Perustuslakivaliokunnan käsityksen mukaan lakiehdotuksen 20 § on tällaisessa summaarisessa väljyydessään vastoin perustuslakia. Edellytyksenä lakiehdotuksen käsittelemiselle tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä on, että 1 momentissa eritellään tarkemmin, mitä ja ketä koskevia tietoja tietojensaantioikeus koskee, ja että tiedonsaannin kynnyistä korotetaan 1 momentissa sitomalla tietojen saaminen välttämättömyysvaatimukseen tarpeellisuusvaatimuksen asemasta ja että 1 momenttia täydennetään vielä säännöksellä tietojenluovuttajan oikeudesta kieltäytyä tietojen antamisesta erityisestä syystä. Pykälän 1 momentin täsmentäminen tarkoitettuun tavoin vaikuttaa myös rahalaitosten tietojenantovelvollisuutta koskevan 2 momentin sisältöä tarkentavasti.

Valiokunta ehdottaa 1 momenttiin perustuslakivaliokunnan lausunnossa edellyttämin tavoin lisättäväksi täsmennykset tietojensaantioikeuden siten, että tietojen tulee olla "sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavia" ja tietojen tulee olla "viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän vuoksi välttämättömiä". Pykälän 1 momentin mukaisten tietojen saantia koskevien edellytysten tulee täytyä aina myös 2 momentin tarkoittaman tietojenantovelvollisuuden osalta.

Valiokunta toteaa, että rahalaitosta ei ole määritelty lainsäädännössä. Valiokunnan saa-

man selvityksen mukaan rahalaitos-käsite sisältää rahoitustarkastuslain (503/1993) 2 §:n mukaan rahoitustarkastuksen valvottavana olevat laitokset ja yhteisöt. Mainitun lainkohdan mukaan valvottavia ovat luottolaitokset, talletuspankin vakuutusrahastot, talletussuojarahastot, ulkomaisen luottolaitoksen sivukonttorit ja edustustot, rahastoyhtiöt ja säilytisyhteisöt, sijoituspalveluyritykset, sijoittajien korvausrahastot, ulkomaisen sijoituspalveluyrityksen sivuliikkeet ja edustustot, arvopaperipörssit, arvopaperivälittäjien yhteisöt, optioyhteisöt, markkinatakaaajat, selvitysyhteisöt ja selvitysosapuolet, arvopaperikeskukset, niiden rahastot ja selvitysrahastot, arvo-osuusrekisterin pitäjät, panttilainauslaitokset, osuuspankkilain 41 a §:n 1 momentissa tarkoitettut osuuskunnat ja saman lain 7 a §:ssä tarkoitettu osuuspankkien yhteenliittymän keskusyhteisö sekä luottolaitoksen ja sijoituspalveluyrityksen omistusyhteisö. Kaikkia näitä tahoja koskisi 2 momentissa tarkoitettu tietojenantovelvollisuus.

Säännöksen 2 momentin mukaan pyynnön rahalaitokselle olisi oikeutettu tekemään sosiaalihuollon viranhaltija, jonka sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettu toimielin on tehtävään määrännyt, taikka mainitun toimielimen määräämän viranhaltijan valtuuttama taho. Valiokunta toteaa, että valtuutus sopii huonosti sosiaalihuollon järjestämiseen ja toteuttamiseen. Viranomaisen sisäisessä toiminnassa ei yleensä toimita valtuutuksen perusteella, vaan siihen oikeutetun toimielimen tai viranhaltijan antamalla pysyvämääräyksellä tai virkakäskyllä. Koska esityksessä on nimenomaisesti painotettu, että pyynnön tekemiseen oikeutettujen piiri olisi rajattu, antaisi säännös sen tarkoituksen vastaisesti mahdollisuuden laventaa tätä piiriä valtakirjojen perusteella. Valiokunta ehdottaa poistettavaksi valtuutusmahdollisuuden säännöksestä.

Rahalaitokselle tehtävän pyynnön oikeudellisen luonteen selvittämiseksi on valiokunnan käsityksen mukaan selkeämpää säätää, että sosiaalihuollon viranhaltijan on tehtävä päätös pyynnön esittämisestä. Erikseen tehtävään hallintopäätökseen olisi käytettävissä myös normaalit muutoksenhakukeinot. Pynnön esittämisen pe-

rusteena olevien edellytysten olemassaolo voitaisiin riitauttaa ja sekä rahalaitoksella että sosiaalihuollon asiakkaalla olisi asianosaisena mahdollisuus hakea päätökseen muutosta. Valiokunta ehdottaa tätä tarkoittavan lisäyksen tekemistä momenttiin.

Valiokunta ehdottaa pykälän otsikkoa muutettavaksi sanamuodoltaan vastaamaan pykälässä käytettyä sanamuotoa.

Valiokunta toteaa 2 momentin osalta, että säännöksen sisällyttämisellä lakiin on ennen kaikkea sosiaaliturvan väärinkäytöksiä ennalta ehkäisevä vaikutus. Säännöksellä saattaa kuitenkin suoranaisten väärinkäytöstilanteiden ohella olla merkitystä esimerkiksi selvitetessä elatusapuun oikeutetun asiaa. Valiokunta toteaa, että vaikka momentin tarpeellisuutta perustellaan sosiaaliturvan väärinkäytön estämisellä, väärinkäytöksistä vain osa perustuu tulojen ilmoittamatta jättämiseen. Myös omaisuutta jätetään ilmoittamatta, menoja voidaan väärentää ja perhesuhteita salata siten, että etuuksia saadaan väärin perustein.

Valiokunta korostaa, että 2 momentissa tarkoitettu keino selvittää tietojen luotettavuus ja varmistaa niiden riittävyys, tulee olla viimekätinen ja poikkeuksellinen tiedonhankintakeino ja 12 §:ssä asiakkaalle säädetty tietojenantovelvollisuus tiedonsaannin pääsääntöinen muoto. Sosiaalihuollon asiakkaat ovat usein yhteiskunnallisesti heikossa asemassa olevia ihmisiä. Tästä syystä soveltamiskäytännössä tulee pyrkiä varmistamaan, ettei poikkeukselliseen tietojen hankintaan turvauduta sosiaalisesti syrjivällä tavalla.

Valiokunta pitää tärkeänä, että ryhdyttäessä hankkimaan tämän pykälän mukaisesti lisätietoja, olisi toimenpide tehtävä niin, ettei sillä kohtuuttomasti viivästytetä asian käsittelyä ja että välittömän huollon tai toimeentulon tarpeessa olevan asema turvataan tietojenhankinnasta riippumatta.

Valiokunta on tämän pykälän käsittelyn yhteydessä kiinnittänyt laajemminkin huomiota pankkialaisuuteen ja siitä säädettyihin poikkeuksiin. Tämän vuoksi valiokunta ehdottaa hy-

väksyttäväksi asiaa koskevan lausuman (*Valiokunnan lausumaehdotus*).

21 §. *Tietojen luovuttaminen teknisen käyttöyhteyden avulla.* Valiokunta ehdottaa tarkennusta pykälän 1 momentin sanamuotoon siten, että tiedot rajautuvat selkeästi 20 §:ssä tarkoitettuihin tietoihin.

23 §. *Muistutus.* Pykälän perusteluissa on todettu, ettei muistutuksen tekeminen rajoittaisi asiakkaan oikeutta kannella asiastaan sosiaalihuoltoa valvoville viranomaisille. Valiokunta pitää tarpeellisena selvyuden vuoksi säännellä muistutusmenettelyn suhteesta normaaliin lakisääteiseen muutoksenhakuun. Tätä tarkoittava lisäys ehdotetaan otettavaksi pykälän 3 momenttiin.

27 §. *Tietosuoja ja virka-apua koskevien säännösten soveltamisala.* Lakiehdotuksen 27 §:n 3 momentti on edellä ehdotettu siirrettäväksi 19 §:ään. Tämän vuoksi momentti poistetaan vastaavasti tästä pykälästä.

Lakiehdotuksen 27 §:n 4 momentin tarkoituksena on suojata asiakkaan yksityisyyttä. Hallituksen esitykseen sisältyvän säännöksen sisältöä on kuitenkin tarpeen muuttaa. Oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain (945/1984) 9 §:n 2 momentin perusteella salassa pidettävät sosiaalihuoltoa koskevat asiakirjat, jotka tuomioistuimien on saanut asiaa käsitellessään, on pidettävä salassa ilman eri päätöstä, ellei tuomioistuimien asiaan liittyvän painavan yleisen edun vuoksi toisin päätä. Sen sijaan saman lain uusi, suullista oikeudenkäyntiä koskeva 5 b §, joka koskee myös sosiaalihuollon salassa pidettäviä tietoja, antaa huomattavasti laajemman mahdollisuuden esittää tuomarin harkinnan mukaan julkisessa käsittelyssä salassa pidettäviä tietoja. Tämän seikan merkitystä on syytä arvioida sekä suhteessa 18 §:n sisältämiin tietojen luovutukseen oikeuttaviin säännöksiin että suhteessa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen antamiin päätöksiin, jotka koskevat puheena olevaa asiaa.

Lakiehdotuksen 18 § selventää vallitsevaa epä tietoisuutta siitä, millä edellytyksillä sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus ilmaista sa-

lassa pidettäviä tietoja poliisille, syyttäjälle ja tuomioistuimelle rikosasiassa. Asiaa koskevia, toisiinsa sidottuja säännöksiä sisältyy esimerkiksi poliisilain (493/1995) 35 §:ään ja oikeudenkäymiskaaren todistamiskieltoa koskeviin säännöksiin sekä sosiaalihuollon salassapitovelvoitteita koskeviin säännöksiin.

Lakiehdotuksen 18 § kuitenkin samalla olennaisesti laajentaa niiden tietojen määrää, joita sosiaalihuollosta annetaan poliisille, syyttäjälle ja tuomioistuimelle. Siten se heikentää sosiaalihuollon asiakkaiden yksityisyyden suojaa ja sosiaalihuollon luottamuksellisuutta, ellei huolehdita siitä, etteivät salassa pidettävät asiakastiedot oikeudenkäyntien yhteydessä päädy tarpeettomasti sivullisten tietoon. Tämän vuoksi asiasta on tarpeen säätää erikseen. Hallinto-oikeuksissa myös suulliset käsittelyt järjestetään yksityisiä henkilöitä koskevia sosiaalihuollon asioita käsiteltäessä lain nojalla aina suljetuin ovin.

Vaikka esitutkintaan, syyteharkintaan ja oikeudenkäyntiin liittyvät asiakirjat ovat jo oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain 9 §:n nojalla salassa pidettäviä, on viittaus kyseiseen säännökseen tärkeää tässä yhteydessä. Sosiaalihuollossa toimivien tietoisuus siitä, että salassa pidettävä tieto on julkisuudelta suojassa oikeudenkäynnin suullisessa käsittelyssä, vaikuttaa olennaisesti 19 §:n 1 ja 3 momentissa edellytetyyn arviointiin siitä, tulisiko lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi asia ilmaista poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle. Jos esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä koskevat tiedot voivat oikeuskäsittelyn yhteydessä päätyä sivullisten tietoon, saattaa kynnys antaa harkinnanvaraisia tietoja välttämättä nousta niin korkeaksi, että asioiden käsittely luotettavien tosiasiatietojen perusteella vaarantuu.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ottanut ratkaisuihinsa kantaa kysymykseen, millä perusteella sosiaali- ja terveydenhuollon salassa pidettäviä tietoja voidaan luovuttaa viranomaisten kesken tai käyttää oikeudenkäynneissä niin, ettei loukata ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa turvattua oikeutta yksityiselämän suojaan sosiaali- ja terveydenhuollossa. Keskeiseksi ar-

viointiperusteeksi on muodostunut se seikka, onko oikeudenkäynnin asianosaisten lisäksi ulkopuolisella ollut mahdollisuus saada salassa pidettävät tiedot vai ei.

Edellä olevan perusteella valiokuntaa ehdottaa poistettavan 3 momentin sijalle uudeksi 3 momentiksi 4 momentin ensimmäistä virkettä, joka sisältää säännöksen tarkoitusta ja ulottuvuutta koskevia tarkennuksia. Pykälän 4 momenttiin ehdotetaan lisättäväksi edellä todetut suulliseen käsittelyyn liittyvät seikat.

29 §. *Rangaistusvastuu.* Valiokunta on lisännyt pykälän 1 momenttiin siitä puuttuvan sanan "tarkoitettun".

3. Laki päihdehuoltolain 8 ja 12 §:n muuttamisesta

Valiokunta toteaa lakiehdotuksen 12 §:n 2 momentin osalta, että lääninoikeudet ovat 1.11.1999 voimaantulleella hallinto-oikeuslaila (430/1999) muuttuneet hallinto-oikeuksiksi. Tämän vuoksi momenttiin on tehty vastaava muutos.

7. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 16 §:n muuttamisesta

Ensimmäiseen lakiehdotukseen ehdotettujen muutosten johdosta lakiehdotuksen 16 §:n 3 momentin viittaussäännöksiä on tarkistettava.

Lakialoite

Kun lakialoite LA 173/1999 vp ei toteudu hallituksen esitykseen sisältyvän lakiehdotuksen mukaan, valiokunta ehdottaa lakialoitteen hylättäväksi.

Päätösehdotus

Edellä esitetyn perusteella sosiaali- ja terveystieteiden valtiokunta kunnioittavasti ehdottaa,

että 2., 4.—6. ja 8. lakiehdotus hyväksytään muuttamattomina,

että 1., 3. ja 7. lakiehdotus hyväksytään muutettuina (Valiokunnan muutosehdotukset) ja

että lakialoite LA 173/1999 vp hylätään, sekä

että hyväksytään lausumat (Valiokunnan lausumaehdotukset).

Valiokunnan muutosehdotukset

1.

Laki

sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on edistää asiakaslähtöisyyttä ja asiakassuhteen luottamuksellisuutta sekä asiakkaan oikeutta hyvään palveluun ja kohteluun sosiaalihuollossa.

2 §
(Kuten HE)

3 §
Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:
1) *asiakkaalla* sosiaalihuoltoa hakevaa tai käyttävää (*poist.*) henkilöä;
(2 ja 3 kohta kuten HE)

2 luku

Asiakkaan oikeudet ja velvollisuudet

4 §

Oikeus laadultaan hyvään sosiaalihuoltoon ja hyvään kohteluun

Asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta *laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua* ilman syrjintää. Asiakasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja yksityisyyttään kunnioitetaan.

(2 mom. kuten HE)

5 §

Asiakkaan oikeus saada selvitys toimenpidevaihtoehtoista

Sosiaalihuollon henkilöstön on selvitettävä asiakkaalle *hänen oikeutensa ja velvollisuutensa sekä* erilaiset vaihtoehdot ja niiden vaikutukset *samoin kuin* muut seikat, joilla on merkitystä hänen asiassaan.

(2 mom. kuten HE)

Jos sosiaalihuollon henkilöstö ei hallitse asiakkaan käyttämää kieltä taikka asiakas ei aisti- tai puhevian tai muun synn vuoksi voi tulla ymmärretyksi, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkitsemisesta ja tulkin hankkimisesta. (*Poist.*)

Jos on kysymys asiasta, joka voi tulla vireille viranomaisen aloitteesta, on tulkitsemisesta ja kääntämisestä huolehdittava siten kuin hallinto-

menettelylain (598/1982) 22 §:ssä säädetään (Uusi).

6 §
(Kuten HE)

7 §

Palvelu- ja hoitosuunnitelma

(1 mom. kuten HE)

Suunnitelma on laadittava, *ellei siihen ole ilmeistä estettä*, yhteisymmärryksessä asiakkaan kanssa sekä 9 ja 10 §:ssä tarkoitetuissa tapauksissa asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa taikka asiakkaan ja hänen omaisensa tai muun läheisensä kanssa. Suunnitelman sisällöstä ja asiaan osallisista on lisäksi voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

8 §

Itsemääräämisoikeus ja osallistuminen

(1 mom. kuten HE)

Asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Sama koskee hänen sosiaalihuoltoonsa liittyviä muita toimenpiteitä. *Asiakasta koskeva asia on käsiteltävä ja ratkaistava siten, että ensisijaisesti otetaan huomioon asiakkaan etu.*

Asiakkaan kuulemisesta ennen häntä koskevan päätöksen tekemistä säädetään hallintomenettelylaissa (598/1982). (Uusi)

Asiakkaan tahdosta riippumattomista toimenpiteistä sekä asiakkaan hoitoon tai huoltoon liittyvistä pakotteista ja rajoituksista *sekä niitä koskevasta päätöksentekomenettelystä* sosiaalihuollossa on voimassa, mitä niistä erikseen säädetään.

9 §

Itsemääräämisoikeus erityistilanteissa

Jos täysi-ikäinen asiakas ei sairauden, henkisen toimintakyvyn vajavuuden tai muun vastaa-

van syyn vuoksi pysty osallistumaan ja vaikuttamaan palvelujensa tai sosiaalihuoltoonsa liittyvien muiden toimenpiteiden suunnitteluun ja toteuttamiseen taikka ymmärtämään ehdotettuja ratkaisuvaihtoehtoja tai päätösten vaikutuksia, on asiakkaan tahtoa selvitettävä yhteistyössä hänen laillisen edustajansa taikka omaisensa tai muun läheisen henkilön kanssa.

(2 mom. poist.)

Jos täysi-ikäinen asiakas on henkilöään tai vaurallisuuttaan koskevassa asiassa ilmeisen edunvalvonnan tarpeessa, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:n 1 momentissa tarkoitettua toimielimen tehdä holhoustoimesta annetun lain (442/1999) 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus holhousviranomaiselle edunvalvojan määräämiseksi asiakkaalle.

10 §

Alaikäisen asiakkaan asema

(1 ja 2 mom. kuten HE)

(3 mom. poist.)

Jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, tulee sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitettua toimielimen tehdä holhoustoimesta annetun lain 72 §:ssä tarkoitettu hakemus tai 91 §:ssä tarkoitettu ilmoitus edunvalvojan määräämiseksi alaikäiselle, jos se on tärkeää alaikäisen edun turvaamiseksi. Alaikäisen toivomukset ja mielipide asiassa on selvitettävä 1 momentissa tarkoitettulla tavalla.

11 §

Tietojen antaminen asiakkaalle tai hänen edustajalleen

Asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa oikeus saada tieto asianosaisena ja oikeus saada tieto asiakasta itseään koskevasta asiakirjasta määräytyy siten kuin viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999) 3 luvussa säädetään. Menettelystä, jota noudatetaan tiedon antamisessa, säädetään mainitun lain 4 luvussa ja muutoksenhausta sen 33 §:ssä.

Asiakkaan oikeudesta tarkastaa häntä itseään koskevat sosiaalihuollon henkilörekisteriin talletetut tiedot säädetään henkilötietolaisissa (523/1999).

Alaikäinen voi ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa sekä asian laatu, painavasta syystä kieltää antamasta itseään koskevia tietoja lailliselle edustajalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen edun vastaista. Jos alaikäinen tai hänen laillinen edustajansa ovat asianosaisena sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa, laillisella edustajalla on kuitenkin oikeus tiedonsaantiin siten kuin viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 11 §:ssä säädetään.

12 §

Asiakkaan ja hänen edustajansa tietojenantovelvollisuus

Asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa on annettava sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:ssä tarkoitettulle toimielimelle ne tiedot, joita tämä tarvitsee sosiaalihuollon järjestämisessä ja toteuttamisessa.

Asiakkaalle on annettava tieto siitä, mistä muualta ja mitä häntä koskevia tietoja voidaan suostumuksesta riippumatta hankkia. Asiakkaalle on varattava tilaisuus tutustua muualta hankittuihin tietoihin samoin kuin tilaisuus antaa asiassa tarpeellista selvitystä.

13 §

(Kuten HE)

3 luku

Salassapito, vaitiolovelvollisuus ja salassa pidettävien tietojen luovuttaminen

14 §

Asiakirjasalaisuus

(1 ja 2 mom. kuten HE)

Asiakirjan salassapidon lakkaamisesta sosiaalihuollossa on voimassa, mitä siitä sääde-

tään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 31 §:ssä. (Uusi)

15 §
(Kuten HE)

16 §

Suostumus tietojen antamiseen

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa tietoja asiakkaan nimenomaisella suostumuksella tai niin kuin laissa erikseen säädetään. Milloin asiakkaalla ei ole edellytyksiä arvioida annettavan suostumuksen merkitystä, tietoja saa antaa hänen laillisen edustajansa suostumuksella. Tietoja ei kuitenkaan saa antaa alaikäisen asiakkaan laillisen edustajan suostumuksella, jos edustajalla itsellään ei ole oikeutta tiedon saantiin 11 §:n 3 momentissa tarkoitettusta syystä.

17 §

Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan hoidon ja huollon turvaamiseksi

(1 mom. kuten HE)

Edellä 1 momentissa tarkoitetuissa tapauksissa tietoja saa antaa *toiselle* sosiaalihuollon viranomaiselle, sen toimeksiannosta sosiaalihuollon tehtäviä suorittavalle henkilölle tai yhteisölle sekä muulle viranomaiselle.

(3 mom. kuten HE)

Lisäksi sosiaalihuollon viranomainen saa 1 momentin 1—3 kohdassa säädettyillä edellytyksillä antaa tietoja asiakkaan lailliselle edustajalle taikka muulle henkilölle tai yhteisölle, *jolle tiedon antaminen on välttämätöntä* asiakkaan *tahdon* tai sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi taikka *sosiaalihuollon toimenpiteen* toteuttamiseksi.

18 §

Salassa pidettävien tietojen antaminen asiakkaan suostumuksesta riippumatta eräissä muissa tilanteissa

Sen lisäksi, mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai henkilötietolaissa säädetään, sosiaalihuollon järjestäjä tai toteuttaja saa, jos se on välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi, antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tuomioistuimelle tai muulle viranomaiselle asiassa, jossa sosiaalihuollon viranomaiselle on laissa säädetty oikeus tai velvollisuus panna asia vireille taikka osallistua vireillä olevan asian käsittelyyn tai toimeenpanoon antamalla lausunto tai selvitys taikka muulla vastaavalla tavalla. Lisäksi tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa sosiaalietuuksia käsittelevälle (*poist.*) viranomaiselle tai laitokselle etuutta koskevan väärinkäytöksen selvittämiseksi, jos väärinkäytöstä on perusteltua syytä epäillä.

Sosiaalihuollon järjestäjän tai toteuttajan tulee *pyydettyessä* antaa asiakkaan tai tämän laillisen edustajan suostumuksesta riippumatta tieto salassa pidettävästä asiakirjasta poliisille, syyttäv viranomaiselle ja tuomioistuimelle, jos se on tarpeen sellaisen rikoksen selvittämiseksi, josta säädetään ilmoitusvelvollisuus rikoslain (39/1889) 15 luvun 10 §:ssä, taikka jonka ensimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta.

Salassa pidettävästä asiakirjasta saa antaa *oma-aloitteisestikin tiedon, kun epäillään edellä 2 momentissa tarkoitettua rikosta taikka silloin, kun epäillään jonkun syyllistyneen siinä* mainittua vähäisempään rikokseen, jos sosiaalihuollon järjestäjä ja toteuttaja arvioi sen olevan välttämätöntä lapsen edun taikka erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi.

Sosiaalihuollon viranomainen saa 1—3 momentissa tarkoitettujen tapausten lisäksi antaa tiedon salassa pidettävästä asiakirjasta, *jos se on välttämätöntä tarkistettaessa sosiaalihuollon viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän hoitami-*

seksi olennaisen tärkeää tietoa tilanteissa, joissa viranomaisella itsellään on oikeus saada tieto.

19 §

Vaitioloovelvollisuudesta poikkeaminen ja sen lakkaaminen

Mitä viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tai tässä laissa säädetään asiakirjasalaisuuden lakkaamisesta tai siitä poikkeamisesta, koskee soveltuvin osin myös vaitioloovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa.

4 luku

Sosiaalihuollon viranomaisen oikeudesta salassa pidettäviin tietoihin ja virka-apuun

20 §

Velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle sassoapidettäviä tietoja

Valtion ja kunnan viranomainen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, kansaneläkelaitos, eläketurvakeskus, eläkesäätiö ja muu eläkelaitos, vakuutuslaitos, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- ja sairaudenhoitotoimintaa harjoittava yhteisö tai toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö ovat velvollisia antamaan sosiaalihuollon viranomaiselle sen pyynnöstä maksutta ja salassapitosäännösten estämättä hallussaan olevat sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavat tiedot ja selvitykset, jotka viranomaiselle laissa säädetyn tehtävän vuoksi ovat välttämättömiä asiakkaan sosiaalihuollon tarpeen selvittämiseksi, sosiaalihuollon järjestämiseksi ja siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamiseksi sekä viranomaiselle annettujen tietojen tarkistamista varten.

Edellä 1 momentissa tarkoitettu velvollisuus koskee myös rahalaitosta, jos sosiaalihuollon viranomainen ei saa riittäviä tietoja ja selvityksiä edellä mainituilta tahoilta ja jos on perusteltua syytä epäillä asiakkaan tai hänen laillisen edus-

tajansa antamien tietojen riittävyyttä tai luotettavuutta. Pyyntö tulee esittää kirjallisena rahalaitokselle ja pyynnön esittämistä koskevan päätöksen on oikeutettu tekemään sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen määräämä sosiaalihuollon viranhaltija. Ennen kuin pyyntö tehdään rahalaitokselle, on asiakkaalle annettava siitä tieto.

21 §

Tietojen luovuttaminen teknisen käyttöyhteyden avulla

Sosiaalihuollon viranomainen voi saada vero- ja viranomaisilta ja kansaneläkelaitokselta teknisen käyttöyhteyden avulla näiden henkilörekistereissä olevia edellä 20 §:ssä tarkoitettuja salassa pidettäviä henkilötietoja asiakkaan suostuksesta riippumatta maksun määräämistä ja tietojen tarkistamista varten. Sosiaalihuollon viranomaisen tulee etukäteen ilmoittaa asiakkaalle tästä mahdollisuudesta.

(2 mom. kuten HE)

22 §

(Kuten HE)

5 luku

Muistutus ja sosiaaliasiamies

23 §

Muistutus

(1 ja 2 mom. kuten HE)

Muistutuksen tekeminen ei rajoita asiakkaan oikeutta hakea muutosta siten kuin siitä erikseen säädetään. Muistutuksen tekeminen ei myöskään vaikuta asiakkaan oikeuteen kannella asiastaan sosiaalihuoltoa valvoville viranomaisille.

24 §

(Kuten HE)

6 luku

Erinäiset säännökset25 ja 26 §
(Kuten HE)

27 §

Tietosuojaa ja virka-apua koskevien säännösten soveltamisala

(1 ja 2 mom. kuten HE)

*Mitä edellä tässä laissa säädetään salassapitovelvoitteista ja niistä poikkeamisesta sosiaalihuollossa koskee myös sitä, joka on saanut salassapidettävän tiedon edellä 3 ja 4 luvussa ja tässä pykälässä tarkoitetuissa tapauksissa.**Kun tuomioistuimessa ilmaistaan tämän lain mukaan salassapidettävä tieto, suullinen käsittely on tarpeellisin osin toimitettava yleisön läsnäolematta sekä oikeudenkäyntiaineisto pidettävä salassa siten kuin oikeudenkäynnin julkisuudesta annetun lain (945/1984) 9 §:n 2 momentissa säädetään. Menettelyssä noudatetaan soveltuvin osin, mitä mainitussa laissa säädetään.*28 §
(Kuten HE)

29 §

Rangaistusvastuu

Rangaistus 14 §:ssä tarkoitetun asiakirjan salassa pitämistä koskevan velvollisuuden sekä 15 §:ssä tarkoitetun vaitiolovelvollisuuden ja hyväksikäyttökiellon rikkomisesta tuomitaan rikoslain 40 luvun 5 §:n mukaan, jollei teko ole rangaistava rikoslain 38 luvun 1 tai 2 §:n mukaan tai jollei siitä muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

(2 ja 3 mom. kuten HE)

7 luku

Voimaantulosäännökset30 §
(Kuten HE)**3.****Laki****päihdehuoltolain 8 ja 12 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti

kumotaan 17 päivänä tammikuuta 1986 annetun päihdehuoltolain (41/1986) 8 §:n 3 momentti sekä muutetaan 12 §, sellaisena kuin se on laissa 740/1992, seuraavasti:

12 §

Lyhytaikainen hoito väkivaltaisuuden perusteella ja päätöksen alistaminen

(1 mom. kuten HE)

Päätös, jolla henkilö on määrätty hoitoon tahdostaan riippumatta, on alistettava heti *hallinto-oikeuden* vahvistettavaksi.

Voimaantulosäännös
(Kuten HE)

7.

Laki**lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 16 §:n muuttamisesta**

Eduskunnan päätöksen mukaisesti
muutetaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8 päivänä huhtikuuta 1983 annetun lain (361/1983) 16 §:n 3 momentti, sellaisena kuin se on laissa 186/1994, seuraavasti:

16 §

Selvityksen hankkiminen sosiaalilautakunnalta

Selvityksessä ja asiaa koskevassa oikeudenkäynnissä saa ilmaista myös salassa pidettäviä

tietoja siten kuin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (/) 18 §:n 1 momentissa, 19 §:ssä sekä 27 §:n 2—4 momentissa säädetään.

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta .

Valiokunnan lausumaehdotukset

1. *Eduskunta edellyttää, että hallitus seuraa lainsäädännön vaikutuksia sosiaalihuollon asiakkaan asemaan ja oikeuksiin ja antaa seurannan perusteella kahden vuoden kuluttua siitä, kun laki tulee voimaan, sosiaali- ja terveysvaliokunnalle selvityksen, jossa arvioidaan uudistuksen vaikutuksia ja sen tavoitteiden toteutumista.*
2. *Eduskunta edellyttää, että hallitus selvittää, miten pankkisalaisuuden piiriin kuuluvien tietojen luovuttamista koskevat säännökset voidaan yhtenäistää siten, että eri hallinnonalojen viranomaisille (mm. vero-, elinkeino-, työvoima- ja sosiaaliviranomaiset) annetut oikeudet rahalaitostietoihin säädetään yhtenäisin periaattein ja siten, että kansalaisten yhdenvertaisuus ja yksityisyyden suoja turvataan.*

Helsingissä 15 päivänä kesäkuuta 2000

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

pj.	Marjatta Vehkaoja /sd	Marjaana Koskinen /sd
vpj.	Timo Ihamäki /kok	Pehr Löf /r
jäs.	Eero Akaan-Penttilä /kok	Juha Rehula /kesk
	Merikukka Forsius /vihr	Päivi Räsänen /skl
	Tuula Haatainen /sd	Sari Sarkomaa /kok
	Saara Karhu /sd	Marjatta Stenius-Kaukonen /vas
	Inkeri Kerola /kesk	Raija Vahasalo /kok
	Niilo Keränen /kesk	Jaana Ylä-Mononen /kesk.
	Valto Koski /sd	

Valiokunnan sihteerinä on toiminut

valiokuntaneuvos Eila Mäkipää.

VASTALAUSE 1

Perustelut

Sosiaaliasiamiesten nimeämistä koskeva järjestelmä on keskeinen uudistus lakiehdotuksessa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Uuden viran tarkoitus on parantaa sosiaalihuollon asiakkaiden palvelua ja turvata heidän oikeuksiensa toteutuminen. Sosiaaliasiamiehen hallinnollinen sijoituspaikka oli lakiesityksen käsittelyssä keskeisesti esillä sosiaali- ja terveysvaliokunnassa. Lähes kaikki asiantuntijat korostivat sosiaaliasiamiehen riippumattomuuden ja puolueettomuuden merkitystä. Etenkin sosiaalihuollon asiakkaita edustavat järjestöt kannattivat mallia, jossa lääninhallitus nimeäisi sosiaaliasiamiehen. Tällaisia lausuntoja antoivat mm. Totu-ryhmä, Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, Mielenterveysyhdistys Helmi ry, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Lohjan perhetukiyhdistys ry, Alppilan työttömien ja sosiaalialan yhteistyöryhmä ja Invalidiliitto.

Sosiaaliasiamiestä tarvitaan yleensä juuri silloin, kun asiakas ei koe saavansa kunnan sosiaalipalveluja antavilta virkamiehiltä riittävää informaatiota tai palveluja. Usein näissä tapauksissa ollaan tyytymättömiä kunnallisten sosiaalipalvelujen järjestelyihin. Näissä tilanteissa asiakkaan tarpeita palvelisi parhaiten sosiaaliasiamies, jonka on riippumaton kunnalliseen hallintoon nähden. Kunnan nimittämä sosiaaliasiamies voi herkemmin joutua lojaaliusongelmiin suhteessa työnantajaansa ja työtovereihinsa, jolloin asiakkaiden luottamus hänen toimintaansa saattaa kärsiä.

Valiokunnan enemmistö päätyi kuitenkin kannattamaan hallituksen esittämää mallia, jossa kunta nimeää sosiaaliasiamiehen. Valiokunta perustelee näkemystään sillä, että kunnallinen sosiaaliasiamies olisi paremmin asiakkaitten tavoitettavissa.

Vastalauseessani ehdotan valiokunnan mietinnöstä poiketen, että sosiaaliasiamiehen hallinnollinen sijoituspaikka olisi lääni. Katson, että

sosiaaliasiamiehen tavoitettavuus ei tämän vuoksi estyisi. Lääninhallitusten nimeämät sosiaaliasiamiehet voisivat jalkautua lähelle asiakkaitaan aivan yhtä hyvin kuin kuntienkin nimeämät sosiaaliasiamiehet.

Myös molemmat lausunnon antaneet valiokunnat korostavat sosiaaliasiamiehen itsenäisyyden tärkeyttä. Perustuslakivaliokunnan lausunnossa todetaan, että sosiaaliasiamiehen tulee asemaltaan olla tarpeeksi itsenäinen ja riippumaton työnantajaansa nähden. Hallintovaliokunta korostaa sosiaaliasiamiehen puolueettomuuden ja riippumattomuuden turvaamista, jotta hän voisi asianmukaisesti toimia sosiaalihuollon asiakkaiden oikeuksien edistämiseksi ja toteuttamiseksi. Hallintovaliokunnan lausunnossa todetaan, että tilanne ei välttämättä ole ongelmaton, kun sosiaaliasiamies on kunnan palveluksessa.

Ehdotus

Edellä olevan perusteella ehdotan,

että valiokunnan mietintöön sisältyvän 1. lakiehdotuksen 24 § hyväksytään muutettuna seuraavasti:

24 §

Sosiaaliasiamies

Kussakin läänissä tulee olla vähintään yksi sosiaaliasiamies. Sosiaaliasiamiehen tehtävänä on läänin alueella:

1) neuvoin ja ohjein edistää sosiaalihuollon asiakkaan aseman ja oikeuksien toteutumista;

2) antaa tietoja sosiaalilainsäädännöstä ja sen soveltamiskäytännöstä sekä asiakkaan oikeuksista;

3) seurata asiakkaan oikeuksien toteutumista ja arvioida niiden toteutumista; sekä

*4) toimia muutenkin asiakkaan oikeuksien
edistämiseksi ja toteutumiseksi.*

Helsingissä 15 päivänä kesäkuuta 2000

Päivi Räsänen /skl

VASTALAUSE 2

Perustelut

Mikäli rahalaitosten velvoite salassa pidettävien tietojen luovuttamiseen hyväksyttäisiin hallituksen esityksen (HE 137/1999 vp) mukaisena, johdaisi se siihen, että pankille tulisi tietoa asiakkaan asiakkuudesta sosiaalitoimessa, koska pankin on huolehdittava siitä, että se tietää, kenelle tieto luovutetaan.

Säännöstä voidaan pitää myös kansalaisten yhdenvertaisuuden periaatetta loukkaavana. Rahalaitoksia koskevat salassapitosäännökset on säädetty kaikkien rahalaitosten asiakkaiden suojaksi. Sosiaalitoimen tiedustelut rahalaitoksilta leimaavat ko. asiakkaita ja saattavat olla estämissä esim. heidän tulevan lainansa tai luottokorttinsa saannin. Tämä saattaisi tapahtua, vaikka epäily tietojen oikeudellisuudesta osoittautuisi vääräksi. Tämä säännös leimaaisi myös kaikkein heikompiosaiset asiakkaat epärehellisiksi ja huonoiksi pankkiasiakkaisiksi, ja koska säännös on epätasällinen epäily, se mahdollistaisi, että kansalaisia kohdeltaisiin eri tavoin.

Pankkialaisuuden murtamista on perusteltu väärinkäytöstilanteiden estämisellä. Sosiaaliturvan väärinkäytöstä tehtyjen selvitysten mukaan väärinkäytökset eivät ole erityisen laajoja tai merkittäviä. Myöskään sosiaaliohjelmat ja sosiaalitoimistot eivät näe väärinkäytöksiä laajamittaisina. Yleisimmin arvioidaan väärinkäytösten liittyvän harmaaseen talouteen. Väärinkäytösten kuriin saamista tulisikin tarkastella osana harmaan talouden hallintaan saamista. Jos rahalaitokselle halutaan asettaa velvoite salassa pidettävien tietojen luovuttamiseen, tulisi sitä pohtia osana muuta talousrikollisuutta, harmaata taloutta, maataloustukien väärinkäyttöä, kon-

kurssi- ja verorikoksia mukaan lukien pääomaverotus jne.

Nämä muut kuin sosiaaliturvaan liittyvät talousrikokset ovat myös rahamääriltään useimmiten aivan toista luokkaa kuin esim. toimeentulotuen väärinkäytökset. Ehdotetun kaltaiset merkittävät poikkeukset salassapitosäädöksissä tulee arvioida laajemmassa yhteydessä ja säätää niistä yhteismitallisesti kaikkien talousrikosten osalta ottaen huomioon kansalaisten yhdenvertainen kohtelu sekä poikkeussääntelystä saavat hyödyt ja siitä aiheutuvat haitat, eikä kohdistaa poikkeussääntelyä pelkästään sosiaalitoimen asiakkaisiin.

Sosiaalitoimen nykykäytännössä asiakas esim. toimeentulotukea anoessaan itse toimittaa rahalaitostiedot sosiaaliviranomaiselle. Kansalaisten yksityisyyden suojan yksi tärkeä periaate on, että henkilöllä on oikeus vaikuttaa ja päättää itseään koskevien tietojen käsittelystä.

Ehdotus

Edellä olevan perusteella ehdotan,

että valiokunnan mietintöön sisältyvän 1. lakiehdotuksen 20 § hyväksytään muutettuna seuraavasti:

20 §

Velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassapidettäviä tietoja

(1 mom. kuten StVM)
(2 mom. *poist.*)

Helsingissä 15 päivänä kesäkuuta 2000

Marjaana Koskinen /sd

VASTALAUSE 3

Perustelut

Hallituksen esitys laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta selkiinnyttää sosiaalihuollon asiakkaan asemaa sekä luo pohjaa viranomaisen työlle. Lähtökohdaksi asetettua tavoitetta asiakkaan tarpeista lähtevän palvelun ensisijaisuudesta auttajaan ja organisaatioon nähden on pidettävä hyväksyttävänä. Asiakkaan oikeus- suojaa parannetaan.

Esityksessä on myös tietojen salassapitoa ja salassa pidettävien tietojen luovuttamista koskevat säännökset. Pääsäännön mukaan salassa pidettävästä tiedosta saa antaa tietoja vain asiakkaan suostumuksella. Esitys lähtee siitä, että selkiinnytetään tilanteita, joissa sosiaalihuollon viranomaisella on oikeus saada ja luovuttaa salassa pidettäviä tietoja virka-apu- ja yhteistyötilanteissa.

Lain valmistelua ei voi pitää edes välttävänä, onhan valiokuntakäsittelyn yhteydessä jouduttu muuttamaan ja uudelleen kirjaamaan kahta kolmatta osaa hallituksen esitykseen kuuluneista pykälistä. Tätä ei voi pitää hyväksyttävänä, semminkään kun osa muutoksista on jouduttu tekemään merkittäviin periaatteellisiin kysymyksiin, eikä kyse ole ollut useimmissa tapauksissa poliittisesta vaan juridisesta harkinnasta sekä muutoksista.

Lain 20 §:ssä esitetään säädettäväksi viranomaisten oikeudesta saada tehtäviensä suorittamiseksi tarvittavat tiedot sekä selvitykset. 20 §:n 2 momentissa esitetään tiedonsaantioikeuden koskevan myös rahalaitosta. Rahalaitoksesta tulee velvollinen tietojen antoon tilanteissa, joissa sosiaalihuollon viranomaisen ei saa riittäviä tietoja ja selvityksiä 1 momentissa mainituilta tahoilta ja jos on perusteltua syytä epäillä asiakkaan antamien tietojen riittävyyttä ja luotettavuutta. Lakiehdotuksen perustelujen mukaan kyse on poikkeuksellisesta toimenpiteestä, joka tullaan järjestämään niin, että asiakkaiden yhdenvertainen kohtelu taataan. Asiakkaalle olisi

annettava asiasta tieto. Säännöksen tavoitteeksi on asetettu ehkäistä väärinkäytöstilanteita.

Keskusta tukee kaikkia niitä toimenpiteitä, joilla pyritään ehkäisemään toimentuloturvaan sekä muuhun sosiaaliturvaan liittyviä väärinkäytöksiä. Yleisen edun ja koko järjestelmän hyväksyttävyyden kannalta on tarpeen tukea toimia, joilla on ennalta ehkäisevä vaikutuksensa. Epäillyissä tapauksissa viranomaisella tulee olla mahdollisuus toimenpiteisiin, joilla mahdollisia väärinkäytöksiä voidaan saada selvitettyiksi. Rikolliseen toimintaan on voitava puuttua. Lainsäädännöllä ja sen hengellä on luonnollisesti oma ennalta ehkäisevä vaikutuksensa käytännön toimintaan.

Lakiesityksestään antamassaan lausunnossa perustuslakivaliokunta toteaa (PeVL 7/2000 vp), että esitetyn laajuinen tietojen saantioikeus on ongelmallinen yksityiselämän suojan kannalta. Perustuslakivaliokunta on osaltaan edellyttänyt täsmennyksiä siihen, millaisia asioita esitetty pykälä koskee, näin mahdollistaen lain säätämisen tältä osin tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä. Pankkialaisuuden piiriin kuuluvat asiat eivät ao. valiokunnan mielestä kosketa yksityiselämän suojan ydinaluetta, semminkin kun viranomaisen oikeus saada tietoja on sidottu täsmällisesti tiukkoihin edellytyksiin. Esitystä on täydennetty perustuslakivaliokunnan edellyttämällä tavalla niin, että kyseessä tulee olla ao. asian kannalta jollakin tavoin merkittävistä tai oleellisista tiedoista. Perustuslain mukaisia esteitä tietojen luovuttamiselle ei näin ollen ole.

Emme hyväksy pankkialaisuuden murtamista sosiaalihuollon asiakkaan asemaa käsittelevän lain käsittelyn yhteydessä nyt esitetyssä muodossa. Vaikka ao. säännökselle ei olekaan perustuslain asettamia esteitä, on kyse merkittävästä periaatteesta. Väärinkäytösten ehkäisykeinoja etsittäessä tulee pystyä huomioimaan sosiaalihuollon asiakkaan elämäntilanne. Lähtökohtana tulee pitää myös sitä, että pohjimmitaan asiakas toimii rehellisesti ja luotettavasti.

Tietojen hankinnassa on kunnioitettava asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja pidettävä kaikissa tapauksissa asiakkaan ilmoitusvelvollisuutta ensisijaisena. Kansalaisten yhdenvertaisuus ja yksityisyyden suoja on pystyttävä turvaamaan.

Asiakkaan aseman turvaaminen jää tehdyssä esityksessä edelleen avoimeksi, vaikka oikeuden suoja ja turvaa on lain käsittelyn yhteydessä pystyttykin valiokuntakäsittelyn aikana parantamaan hallituksen alkuperäisestä esityksestä. 20 §:ään on kuitenkin jäämässä merkittäviä periaatteellisia avoimia kohtia.

Onko suotavaa ja tarpeen, että pankki saa tiedon ao. henkilön asiakkuudesta sosiaalihuollossa, ja mitä vaikutuksia tällä on henkilön pankkisuhteeseen jatkossa? On ennustettavissa, että ao. kyselyllä on vaikutuksensa asiakkaan myöhemmän pankkisuhteeseen esim. lainansaannin ja luottokorttien hankkimisen osalta pidemmälläkin aikavälillä, semminkin kun jo nyt on julkisuudessakin käyty keskustelua siitä, että ns. huonot asiakkaat tulee saada pois pankkien asiakasluetteloista. Samalla pankki saa tiedon siitä, että sosiaalihuollon viranomaisen epäilee asiakkaan luotettavuutta ja tietojen oikeellisuutta. Lainsäädäntöä uudistettaessa tulee asiakkaan sosiaalihuollon asiakkuus pystyä suojaamaan niin, ettei siitä aiheudu hänelle enempää vahinkoa. Myös riski virheelliseen tiedon pyyntöön tulee pystyä minimoimaan.

Esitys ei ole aukoton. Esitetty tapa tietojen saantiin ei edelleenkään poista mahdollisuuksia tietojen salaamiseen asiakkaan niin halutessa. Esityksessä määrittelemättä jääviä rahalaitoksia tai siihen rinnastettavia yhteisöjä on varsinaisten pankkien lisäksi useita. Rahalaitoksen määrittelyminen on myös jäänyt vajavaiseksi, sillä onhan pankkitoiminnan luonteista toimintaa harjoittavia muitakin kuin varsinaiset pankit. Toisekseen sosiaalityöntekijän resurssit jäljittää asiakkaan mahdollisia pankkitilitietoja useista rahalaitoksista ja asiakkaan kotipaikkaan nähden kaukanakin olevista yksiköistä ovat rajalliset. Saamamme asiantuntijalausunnon perusteel-

la sosiaalihuollon viranomaisella on ammattitaitoa arvioida pankkitiedustelun tulosten ja asiakkaan itsensä ilmoittamien tietojen mahdolliset ristiriitaisuudet. Sen sijaan tarvitaan mitä ilmeisimmin kaikissa tapauksissa viranomaisapua, mikäli tiedot antavat aiheen jatkotoimenpiteille. Tällä saattaa olla jopa omat haittaavat vaikutuksensa harmaan talouden ym. selvittämislle ja tutkinnalle.

Edellä todetun pohjalta on perusteltu syy pykälämuotoiluun, jolla toisaalta turvattaisiin asiakkaan asema ja anonyymiyden rahalaitokseen nähden mutta jolla toisaalta olisi mahdollisimman kattavasti ja luotettavasti myös mahdollisuus saada ne tiedot, jotka sosiaalihuollon viranomaisen lisätiedoikseen epäilyksenalaisessa tilanteessa tarvitsee. Vastalauseessamme ehdotetaan, että oikeus tietojen pyytämiseen sosiaalihuollon viranomaisten toimeksiannosta olisi verottajalla, jolla jo nyt on laaja oikeus tilitietoihin.

Rahalaitoksia koskevat salassapitosäännökset on säädetty kaikkien rahalaitoksen asiakkaiden suojaksi. Viranomaisen oikeus tässä yhteydessä saada rahalaitoksista tietoja on loukkaavaa kansalaisten yhdenvertaisuusperiaatetta kohtaan, ellei vastaavia periaatteita olla valmiita säätämään myös muuta lainsäädäntöä koskavaksi. Myös soveltamisen aloittaminen etukäteen tiedostaen sen, että kyse on jo muutoinkin heikoimmasta kansanosasta, on kyseenalaista. Mielestämme yleiset pankkisalaisuuden piiriin kuuluvat säännökset tulee tarkistaa ja selvittää laajemmin niin, että henkilöiden yhdenvertainen kohtelu voidaan taata heidän sosioekonomisesta asemastaan riippumatta luoden samalla yhtenäiset periaatteet.

Ehdotus

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että valiokunnan mietintöön sisältyvän 1. lakiehdotuksen 20 § hyväksytään muutettuna seuraavasti:

20 §

Velvollisuus antaa sosiaalihuollon viranomaiselle salassapidettäviä tietoja

(1 mom. kuten StVM)

Edellä 1 momentissa tarkoitettu velvollisuus koskee myös rahalaitosta, jos sosiaalihuollon viranomainen ei saa riittäviä tietoja ja selvityksiä edellä mainituilta tahoilta ja jos on perusteltua syytä epäillä asiakkaan tai hänen laillisen edustajansa antamien tietojen riittävyyttä ja luotetta-

vuutta. Pyyntö tulee esittää kirjallisena niin, *ettei asiakkaan sosiaalihuollon asiakkuus tule ilmi ja hänen oikeusturvansa taataan. Pyyntöön esittämisestä on tehtävä päätös*, jonka on oikeutettu tekemään sosiaalihuoltolain 6 §:ssä tarkoitetun toimielimen määräämä viranhaltija. *Pyyntö tehdään verottajalle, jonka tehtävänä on hankkia tiedot rahalaitoksilta. Ennen kuin pyyntö tehdään on asiakkaalle annettava siitä tieto.*

Helsingissä 15 päivänä kesäkuuta 2000

Juha Rehula /kesk
Inkeri Kerola /kesk

Niilo Keränen /kesk
Jaana Ylä-Mononen /kesk